

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

USA a mezinárodní obchod se zbraněmi

Bakalářská práce

Olomouc

2014

Autor: Jiří Chovaneček

Vedoucí práce: Mgr. Lenka Dušková

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *USA a mezinárodní obchod se zbraněmi* vypracoval samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedl v seznamu literatury.

Olomouc 15. května 2014

Jiří Chovaneček

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí mé práce Mgr. Lence Duškové za cenné rady, připomínky a čas, který mi během psaní této práce věnovala. Rovněž bych chtěl poděkovat své rodině a přátelům za podporu během celého studia a také organizaci *Stockholm International Peace Research Institute* za poskytnutá data.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
Přirodovědecká fakulta
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Jiří CHOVANEČEK
Osobní číslo: R11364
Studijní program: B1301 Geografie
Studijní obor: Mezinárodní rozvojová studia
Název tématu: USA a mezinárodní obchod se zbraněmi
Zadávající katedra: Katedra rozvojových studií

Zásady pro vypracování:

Cílem této bakalářské práce je popsat roli USA v mezinárodním obchodu se zbraněmi. Téma bude sledováno v následujících historických etapách: 70. léta a 80. léta 20. století, období po rozpadu SSSR a dále pak období po útocích na Světové obchodní centrum v roce 2001.

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **10 - 15 tisíc slov**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

WILLIAMS, Paul D. Security Studies: An Introduction. 2. vyd. Abingdon: Routledge, 2013. ISBN 9780-203-122570. Stockholm International Peace Research Institute: The independent resource on global security [online]. 2013 [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: <http://www.sipri.org/> United States Department of Defence [online]. Dostupné z: <http://www.defense.gov> HARTUNG, William D. Why Sell Arms? Lessons from the Carter Years. World Policy Journal [online]. 1993, č. 1 [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/40209289?uid=40066&uid=3737856&uid=2&u> United States Department of Defence [online]. Dostupné z: <http://www.defense.gov/> HARTUNG, William D. Welcome to the U.S. Arms Superstore. The Bulletin of the Atomic Scientists [online]. 1993 [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://web.ebscohost.com.proxy.mah.se/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=77a2a8a1-e30e-483e-b12c-5df87996f035%40sessionmgr13&vid=2&hid=11>

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Lenka Dušková**
Katedra rozvojových studií

Datum zadání bakalářské práce: **9. května 2013**
Termín odevzdání bakalářské práce: **16. dubna 2014**

L.S.

Prof. RNDr. Juraš Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 9. května 2013

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je charakterizovat roli Spojených států amerických v regulaci mezinárodního obchodu se zbraněmi a zároveň popsat dynamiku mezinárodního obchodu se zbraněmi, kterou prošel od 70. let minulého 20. století až do současnosti. Důraz je kladen na roli Spojených států amerických a jejich motivace poskytovat zbraně. Po přečtení tohoto dokumentu čtenář získá přehled o problematice obchodu se zbraněmi, regulaci obchodu se zbraněmi, klasifikaci zbraní, vojenských výdajích, systému exportu a poskytování vojenské pomoci v USA, zbrojařských společnostech USA a dynamice obchodu se zbraněmi.

Klíčová slova:

USA, mezinárodní obchod se zbraněmi, SALW, konvenční zbraně, hromadného ničení, regulace mezinárodního obchodu se zbraněmi, dynamika mezinárodního obchodu se zbraněmi

Abstract

The aim of the thesis is to characterize a role of the USA in a regulation of the international arms trade and at once to describe the dynamics of the international arms trade since 1970's to present day with emphasizing the role of the USA and their motivation to provide arms. After reading this document, the reader will be familiar with the issues of international arms trade, arms trade regulation, types of weaponry, military expenditure, and U.S. arms export system and provision of military aid, U.S. defense companies and the dynamics of the arms trade.

Key words:

USA, international arms trade, SALW, conventional weapons, weapons of mass destruction, arms regulation, dynamics of the international arms trade

Obsah

Obsah	14
Seznam obrázků a tabulek	17
Seznam zkratk	18
Úvod.....	21
1 Teoretický rámec obchodu se zbraněmi	23
1.1 Definice mezinárodního obchodu se zbraněmi	23
1.2 Klasifikace zbraní.....	25
1.2.1 Zbraně hromadného ničení	25
1.2.2 Konvenční zbraně	25
1.2.2.1 Obchod s hlavními konvenčními zbraněmi	26
1.2.2.2 Obchod se SALW	26
1.2.2.3 Obchod se zbožím a technologií dvojího užití.....	27
1.3 Vojenské výdaje	29
1.3.1 Vojenské výdaje USA	29
1.4 Vojenský materiál	31
1.5 Systém exportu zbraní v USA.....	32
1.5.1 Prodej zbraní.....	32
1.5.2 Vojenská pomoc	33
1.5.2.1 Zahraniční vojenské financování	33
1.5.2.2 Peacekeepingové operace	33
1.5.2.3 Mezinárodní výcvikový program vojenského vzdělávání	33
1.6 Zbrojařské společnosti USA	34
1.6.1 Lockheed Martin	35
1.6.2 Boeing.....	36

1.6.3 Raytheon.....	36
1.6.4 General Dynamics	36
1.6.5 Northrop Grumman	37
1.6.6 United Technologies.....	37
1.6.7 L-3 Communications	38
2 Regulace mezinárodního obchodu se zbraněmi	39
2.1 Regulace zbraní hromadného ničení	39
2.1.1 Smlouva o částečném zákazu jaderných testů	40
2.1.2 Smlouva o nešíření jaderných zbraní (NPT)	40
2.1.3 SALT I.....	41
2.1.4 SALT II	41
2.1.5 Úmluva o zákazu chemických zbraní (CWC)	42
2.1.6 Úmluva o zákazu biologických zbraní (BTWC)	42
2.2 Regulace konvenčních zbraní	43
2.2.1 Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní	43
2.2.1.1 Protokol I – nezjistitelné úlomky	44
2.2.1.2 Protokol II – miny, nástražná zařízení a ostatní zařízení	44
2.2.1.3 Protokol III – zápalné zbraně.....	44
2.2.1.4 Protokol IV – oslepující lasery	44
2.2.2 Smlouva o obchodu se zbraněmi	46
3 Dynamika mezinárodního obchodu se zbraněmi	48
3.1 Období 70. a 80. let 20. století	48
3.1.1 Nixonova doktrína.....	48
3.1.2 Bumerangový účinek.....	49
3.1.3 Zákon o kontrole exportu zbraní	50
3.1.4 Reaganova doktrína	51

3.1.4.1 Aféra Írán-Contras	51
3.2 Období po rozpadu Sovětského svazu	52
3.2.1 Politika o transferu konvenčních zbraní	53
3.3 Období po útocích na Světové obchodní centrum	54
3.3.2 Obamova politika	55
Závěr	56
Seznam literatury	58

Seznam obrázků a tabulek

Seznam obrázků

Obrázek 1 Vojenské výdaje USA mezi lety 1988–2013	30
---	----

Seznam tabulek

Tabulka 1: Hodnota (v milionech USD) uzavřených smluv pěti stálých členů RB OSN mezi lety 2002–2009	26
Tabulka 2: Rozdělení mezinárodního obchodu se zbraněmi (včetně uvedení druhů zbraní)	28
Tabulka 3: 7 největších zbrojařských společností z USA v roce 2012.....	35

Seznam zkratek

ACA	Arms Control Association <i>(Asociace pro kontrolu zbraní)</i>
ACDA	Arms Control and Disarmament Agency <i>(Agentura pro kontrolu zbraní a odzbrojování)</i>
AG	The Australia Group <i>(Australská skupina)</i>
AJIL	American Journal of International Law <i>(Americký žurnál mezinárodního práva)</i>
ATT	Arms Trade Treaty <i>(Smlouva o obchodu se zbraněmi)</i>
BBC	British Broadcasting Television <i>(Britská veřejnoprávní televize)</i>
BTWC	Biological and Toxin Weapons Convention <i>(Úmluva o zákazu biologických zbraní)</i>
COCOM	Coordinating Committee for Multilateral Export Controls <i>(Koordinační komise pro mnohostrannou kontrolu exportu)</i>
CWC	Chemical Weapons Convention <i>(Úmluva o zákazu chemických zbraní)</i>
EU	Evropská unie
FAS	Federation of American Scientists <i>(Federace amerických vědců)</i>
IAEA	International Atomic Energy Agency <i>(Mezinárodní agentura pro atomovou energii)</i>
IMFA	Israel Ministry of Foreign Affairs <i>(Ministerstvo zahraničních věcí Izraele)</i>
MAAE	Mezinárodní agentura pro atomovou energii
MANPADS	Man Portable Air Defense System <i>(ruční protiletadlové řízené střely)</i>
MIT	Massachusetts Institute of Technology <i>(Massachusettský technologický institut)</i>
MZV ČR	Ministerstvo zahraničních věcí České republiky

NATO	North Atlantic Treaty Organization <i>(Severoatlantická aliance)</i>
NPLM	Nixon Presidential Library and Museum <i>(Nixonova prezidentská knihovna a muzeum)</i>
NPT	Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons <i>(Smlouva o nešíření jaderných zbraní)</i>
OPWC	Organization for the Prohibition of Chemical Weapons <i>(Organizace pro zákaz chemických zbraní)</i>
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe <i>(Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě)</i>
OSN	Organizace spojených národů
RB OSN	Rada bezpečnosti OSN
SAA	Small Arms Survey <i>(organizace zabývající se SALW)</i>
SALW	small arms and light weapons <i>(ruční a lehké palné zbraně)</i>
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute <i>(Stockholmský mírový výzkumný institut)</i>
UNODA	United Nations Office for Disarmament Affairs <i>(Úřad OSN pro odzbrojování)</i>
UNOG	United Nations Office of Geneva <i>(Úřad OSN v Ženevě)</i>
UNRCA	United Nations Register on Conventional Arms <i>(Registr konvenčních zbraní OSN)</i>
UNTC	United Nations Treaty Collection <i>(Sbírka smluv při OSN)</i>
UNPGE	United Nations Panel of Governmental Expert <i>(Panel vládních expertů OSN)</i>
USAF	United States Air Force <i>(Letectvo USA)</i>
USML	United States Munitions List <i>(Muniční list USA)</i>
USA	United States of America <i>(Spojené státy americké)</i>

USC	United States Code <i>(soupis federálních zákonů USA)</i>
USD	United States Dollar <i>(americký dolar)</i>
US DoS	United States Department of State <i>(Ministerstvo zahraničních věcí USA)</i>
WA	Wassenaar Arrangement <i>(Wassenaarské ujednání)</i>
ZHN	zbraně hromadného ničení

Úvod

„Mezinárodní obchod se zbraněmi je úzce spojen se záležitostmi míru a bezpečnosti, spravedlností a bezprávím a rozvojem a nerozvinutostí. Obchod se zbraněmi může stimulovat regionální a lokální konflikty nebo může napomoci k vytvoření rovnováhy sil, které konflikt odvrátí. Represivním režimům poskytuje nástroje k potlačování demokratických hnutí a porušování lidských práv. Zbraně mohou být použity k teroristickým činům, stejně tak ale mohou podporovat utlačované obyvatelstvo v boji proti genocidě a etnickým čistkám. Zároveň mohou stimulovat technologický růst nebo podryvat ekonomický rozvoj. Dopady obchodu se zbraněmi závisí na silách, jež řídí obchod, a na okolnostech, za kterých jsou použity.“ (Hartung in Williams, 2013, 442).

Po 2. světové válce získaly USA (spolu se Sovětským svazem) pozici supervelmoci a jejich vzájemný vztah udával směr zbytku světa. Zároveň také stály na počátku formování rozvojové pomoci, kdy v rámci Programu evropské obnovy (více známém jako Marshallův plán) investovaly do válkou poničené Evropy přibližně 13 miliard USD. Od té doby je rozvojová pomoc (včetně vojenské pomoci) důležitým nástrojem zahraniční politiky USA – stejně jako prodej zbraní. Po rozpadu Sovětského svazu USA získaly pověst „světového policisty“ – jsou ochotné nasadit svou armádu kdekoliv na světě.

V první kapitole *Teoretický rámec obchodu se zbraněmi* se práce zabývá problematikou definice mezinárodního obchodu se zbraněmi, typologií zbraní a rovněž nabízí rozdělení světového trhu s konvenčními zbraněmi. Dále je vysvětlena rozdílnost definic vojenského materiálu a vojenských výdajů. Podkapitola *Vojenské výdaje USA* zaznamenává vývojový trend amerických vojenských výdajů od roku 1988 až do roku 2013. Následuje charakteristika systému, prostřednictvím kterého jsou exportovány zbraně z USA (v rámci prodeje zbraní i vojenské pomoci). V poslední části této kapitoly jsou diskutovány zbrojařské společnosti USA, které se k roku 2012 umístily mezi 10 největšími zbrojařskými společnostmi světa. U každé firmy je uveden roční obrat, čistý zisk a nejznámější (neoceňovanější) produkt.

V druhé kapitole *Regulace mezinárodního obchodu se zbraněmi* se práce věnuje historickému vývoji regulace mezinárodního obchodu se zbraněmi z pohledu USA

a poskytuje ucelený přehled smluv a dohod, ke kterým USA v minulosti přistoupily (a zároveň částečně také zmiňuje důležité smlouvy, ke kterým USA zatím nepřistoupily). Kapitola je pro přehlednost rozdělena na regulaci zbraní hromadných ničení a na regulaci konvenčních zbraní.

Ve třetí a poslední kapitole *Dynamika mezinárodního obchodu se zbraněmi* se práce zabývá dynamikou, kterou prošel obchod se zbraněmi za posledních více než 40 let a zároveň jsou sledovány motivace a postoje jednotlivých prezidentů USA. Zvláštní pozornost je věnována tzv. bumerangovému účinku. Rovněž jsou zde uvedeny a rozebrány klíčové dokumenty, které určují vztah USA k prodeji zbraní a poskytování vojenské pomoci.

1 Teoretický rámec obchodu se zbraněmi

I přes značné regulace je mezinárodní obchod se zbraněmi stále velice lukrativní sféra obchodu, která přináší obrovské finanční prostředky jak jednotlivým státům, tak i soukromým subjektům. Definovat mezinárodní obchod se zbraněmi je však obtížné hned z několika důvodů, které jsou rozebrány v této kapitole. Rovněž jsou zde popsány termíny a definice, které souvisejí s obchodem se zbraněmi. Protože jsou zbraně součástí nejenom obchodu, ale také vojenské pomoci, je zde vysvětlen systém, prostřednictvím kterého jsou distribuovány. Důležitým elementem obchodu se zbraněmi jsou i zbrojařské firmy, proto jsou v této kapitole charakterizovány i vybrané zbrojařské firmy sídlící v USA.

1.1 Definice mezinárodního obchodu se zbraněmi

Prvním důvodem problematického vymezení mezinárodního obchodu se zbraněmi je podle autorů Holtoma a Bromleyho (2010) absence široce přijímané definice zbraní. To znamená, že státy či instituce, které se snaží měřit a kontrolovat obchod se zbraněmi, vycházejí z vlastních tzv. *kontrolních listin*¹, jež se liší v rozsahu². Nelze je proto porovnávat. Druhým důvodem je neshoda v tom, co všechno by mělo být zahrnuto do obchodu se zbraněmi³. Třetím důvodem je pak nedostatek relevantních dat, který je způsoben neochotou a nízkou transparentností mnohých dodavatelů i příjemců zbraní.

Výsledkem těchto nejasností je existence řady definic, které znemožňují efektivní měření a kontrolu mezinárodního obchodu se zbraněmi. Hojně využívanou definici vytvořila Agentura pro kontrolu zbraní a odzbrojování (*Arms Control and Disarmament Agency, ACDA*), která do obchodu se zbraněmi zahrnuje následující položky – válečné zbraně (včetně jejich částí a součástí); munice; podpůrné vybavení a další komodity sloužící pro vojenské účely; zboží dvojího užití (za podmínky, že jejich primární účel je vojenský); výrobu továren na zbraně; licenční poplatky za výrobu vojenského materiálu, a pokud jsou dostupná data, tak i vojenský servis (trénink,

¹ Kontrolní listina je seznam zbraní a vojenského materiálu podléhající kontrole vývozu.

² Tzn., že obsahují různé položky.

³ Předmětem sporů jsou následující typy aktivit – zbraně zapůjčené jiným státům, transfer technologií na výrobu zbraní a vojenského vybavení, inovace zboží, vojenská pomoc a součástky a servis související s transferem technologií (Holtom a Bromley, 2010).

podpůrné operace, oprava vybavení a technická výpomoc). Podobnou definici jako ACDA používá i výroční zpráva „*Conventional Arms Transfers to Developing Nations*“ s tím rozdílem, že nezapočítává zboží dvojího užití (Holtom a Bromley, 2010). Daleko užší definici používá Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) založený v roce 1966 ve Švédsku. Tento institut se zabývá konflikty, zbrojením, kontrolou obchodu se zbraněmi a odzbrojováním a poskytuje jedny z nejrelevantnějších dat. Do své *Arms Transfer Database* zahrnuje tyto položky:

- obrněná vozidla (tanky, obrněná vozidla pěchoty a obrněné transportéry);
- letadla (včetně helikoptér a bezpilotních letounů s minimální vahou 20 kg);
- senzory (radary, sonary a pasivní elektronické senzory);
- naváděné střely, torpéda, bomby a granáty;
- lodě o výtlačku 100 tun a větším, vyzbrojené 100 mm děly, naváděnými střelami nebo torpédy;
- děla (kalibr roven nebo větší než 100 mm);
- průzkumné družice;
- zbraně protivzdušné obrany;
- motory pro bojeschopná letadla, velká vojenská letadla (včetně helikoptér) pro válečné lodě, velké podpůrné lodě a obrněná vozidla;
- věže (vybavené zbraní nebo raketami) pro obrněná vozidla a válečné lodě;
- vzduchové čerpací systémy;
- licenční výrobu (licence na výrobu zbraní je poskytnuta zahraničním dodavatelem).

Hlavní nevýhodou databáze SIPRI je to, že nezahrnuje údaje o ručních a lehkých palných zbraních (SALW, viz Obchod se SALW). Dále také nezahrnuje tyto položky: nákladní vozidla (neobrněná), munici podpůrné vybavení a servis a technologii (SIPRI, 2012). Na obchod se SALW se zaměřuje organizace Small Arms Survey založená roku 1999 ve Švýcarsku (SAS, 1999).

1.2 Klasifikace zbraní

Existuje mnoho kritérií (nejčastěji se uvádí kategorizace zbraní dle účelu, funkce, technického hlediska, druhu, automatizace a funkce spoušťového mechanismu či ráže), podle kterých lze klasifikovat zbraně. Pro tuto práci je zvoleno nejobecnější dělení na zbraně konvenční a zbraně hromadného ničení.

1.2.1 Zbraně hromadného ničení

Zbraně hromadného ničení jsou ve vojenském terminologickém slovníku Ministerstva obrany USA (2010, 284) definovány jako „*chemické, biologické, radiologické a nukleární zbraně s vysoce ničivými účinky nebo způsobující masové ztráty na životech*“. Zbraně hromadného ničení by neměly být předmětem mezinárodního obchodu, jelikož je různými úmluvami (viz Regulace zbraní hromadného ničení) zakázáno je vyrábět a šířit, a tudíž s nimi i obchodovat. Mezinárodní úmluvy jsou důležitým prvkem mezinárodní spolupráce. Dle Duškové a kol. (2011, 190) však bývá jejich úloha často zpochybňována, jelikož ne všechny státy světa úmluvy podepsaly nebo je dodržují.

1.2.2 Konvenční zbraně

Termín konvenční označuje všechny zbraně, které nejsou zbraněmi hromadného ničení (tj. nejsou to jaderné, chemické, bakteriologické ani biologické zbraně). Konvenční zbraně zahrnují různorodé typy zbraní od útočných pušek přes raketometry až po válečné lodě a letadla. V průběhu 20. století se některé tyto zbraně vyvinuly do moderních zbraňových systémů (tzv. pokročilé konvenční zbraně), jež mají vysoce ničivé účinky (stejně jako zbraně hromadného ničení) a rovněž mohou způsobit masové ztráty na životech⁴. Podle Hartunga in Williams (2012, 442–444) pak můžeme mezinárodní obchod s konvenčními zbraněmi rozdělit do tří kategorií – obchod s hlavními konvenčními zbraněmi, obchod se SALW a obchod se zbožím a technologií dvojího užití (pro přehlednost graficky znázorněno v Tab. 2).

⁴ Při bombardování Drážďan na konci 2. světové války zahynulo podle odhadů historiků 25 tisíc obyvatel (Český rozhlas, 2007). Útok byl veden kobercovým náletem (konvenčními zbraněmi), ale byl vysoce ničivý a způsobil masové ztráty na životech.

1.2.2.1 Obchod s hlavními konvenčními zbraněmi

Jedná se o nejvíce lukrativní, ale také nejlépe monitorovanou část světového obchodu se zbraněmi. Patří sem bombardéry, stíhací letouny, tanky, obrněná vozidla, válečné lodě, minolovky, ponorky, křižníky apod. USA patří dlouhodobě k největším exportérům hlavních konvenčních zbraní na světě. V Tab. 1 lze vidět, že mezi lety 2002–2009 bylo pět stálých členů Rady bezpečnosti OSN (USA, Rusko, Francie, Velká Británie a Čína) zároveň pěti největšími producenty hlavních konvenčních zbraní⁵.

Tabulka 1: **Hodnota (v milionech USD) uzavřených smluv pěti stálých členů RB OSN mezi lety 2002–2009**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
USA	12 914	14 447	12 670	12 773	15 955	24 387	37 186	22 610
Rusko	5 600	4 300	8 200	8 200	14 700	10 600	5 400	10 400
Francie	600	2 800	2 900	5 900	7 700	2 000	3 100	7 400
VB	800	3 000	4 200	2 900	4 200	9 800	200	1 500
Čína	400	600	1 000	2 900	1 500	2 400	2 100	1 700
Svět	28 414	30 547	42 070	45 573	56 155	59 987	61 386	57 510
%								
podíl S-5⁶	71 %	82 %	69 %	72%	78%	82%	78%	76%

Zdroj: Upraveno autorem dle Grimmetta (2010)

1.2.2.2 Obchod se SALW

Na rozdíl od mezinárodního obchodu se zbraněmi existuje u typu zbraní SALW široce přijímaná definice. V roce 1997 vytvořil Panel vládních expertů OSN (*UN Panel of Governmental Expert*) zprávu o SALW, ve které jsou tyto zbraně definovány jako „všechny střelné zbraně pro vojenské, civilní i soukromé účely, splňující podmínku, že jednotlivou zbraň či zbraňový systém musí unést (přemístit) osoba, skupina osob, zvíře (zvířata) či lehké vozidlo“ (UNPGE, 1997). Klíčové kritérium pro (ne)zařazení do kategorie SALW je tedy přenosnost, jež je vymezena ve výše uvedené definici. Díky svým vlastnostem (lehce se udržují, jsou jednoduše přenosné, celkem levně se dají

⁵ Podle údajů ročenky SIPRI (2013) se Velká Británie v roce 2012 přesunula na 6. místo, když byla její pozice nahrazena Německem. Pozice Německa byla v roce 2013 nahrazena Saúdskou Arábií (Perlo-Freeman a Solmirano, 2014).

⁶ S-5 = pět stálých členů RB OSN

koupit a obtížně se monitorují) jsou tyto zbraně vhodné pro teroristy, separatistická hnutí, milice, válečné magnáty a další nestátní aktéry konfliktů (Boutwell a kol. 1995). Význam SALW tak začal nabývat na síle po rozpadu Sovětského svazu⁷ a se začátkem globální války proti terorismu (Hartung in Williams, 2012, 444), kdy se do popředí dostávají vnitrostátní či internacionalizované vnitrostátní konflikty. Rostoucí význam dokládá i zvyšující se hodnota obchodu se SALW. Zatímco v roce 2009 obchod se SALW⁸ dosáhl hodnoty 4 miliard USD, tak v roce 2012 to již byla více než dvojnásobná hodnota – 8,5 miliardy USD. Small Arms Survey (nedatováno) odhaduje, že na světě je v oběhu přibližně 875 000 000 kusů SALW⁹ (z toho 241,6 milionu ručních palných zbraní; 22 milionů raketometů odpalovaných z ramene a 781 000 minometů). Podle SIPRI (2014) způsobují tyto zbraně ročně nejvyšší počet úmrtí ze všech typů zbraní ve válečných konfliktech (ročně desítky až stovky tisíc obětí). Více zarážející je ale fakt, že ročně připraví o život 200 000 lidí mimo válečné konflikty (Stohl a Grillot, 2009, 83). Toto velmi vysoké číslo je dáno faktem, že okolo 75 % SALW (přibližně 650 milionů) je vlastněno civilními osobami (Control Arms, 2013).

1.2.2.3 Obchod se zbožím a technologií dvojího užití

Technologie a zboží dvojího užití jsou takové komodity, které lze současně použít jak pro mírové, tak pro vojenské účely. Znamená to tedy, že zboží je primárně určeno pro mírové využití, avšak po menší či větší přeměně může být použito pro vojenské účely¹⁰. Stejně jako u SALW je velice obtížné monitorovat pohyb tohoto zboží. Zboží a technologie dvojího užití jsou v USA uvedeny v Obchodním kontrolním seznamu (*Commerce Control List*, CCL), který vydává Ministerstvo financí USA. (Stohl a Grillot, 2009, 54).

⁷ Po rozpadu Sovětského svazu zmizelo z jeho arzenálu ohromné množství různých zbraní (hlavně ale SALW). Asi nejznámějším příkladem je případ Viktor Buta (alias obchodník se smrtí či Pan válka), který byl největším obchodníkem se zbraněmi v době po rozpadu Sovětského svazu. Zbraně prodával všem – od teroristických skupin po státy, které proti teroristům bojovaly. V současnosti si v USA odpykává 25 let odnětí svobody za prodej zbraní teroristickým skupinám v Kolumbii (Lidové noviny, 2012).

⁸ Do výpočtu celkové hodnoty se SALW je započten pouze legální obchod (s nově vyrobenými i již použitými zbraněmi), tj. byl schválen dovážejícím, vyvázejícím nebo tranzitním státem.

⁹ Nejrozšířenějším typem zbraně spadající do kategorie SALW je ruská (sovětská) útočná puška AK 47 a její modifikované verze vynálezce Michaila Kalašnikova. Dodnes bylo vyrobeno okolo 100 milionů kusů. Zbraň je velmi oceňována pro svou vysokou spolehlivost a snadnou údržbu a je oblíbená po celém světě (Jančar, 2007).

¹⁰ Například stroj na výrobu hrnce může být použit na výrobu součástek do raket, nebo že sloučenina fluoridu může být použita pro výrobu zubní pasty, ale také pro produkci nervového plynu sarin (Bauer, 2012).

Tabulka 2: **Rozdělení mezinárodního obchodu se zbraněmi (včetně uvedení druhů zbraní)**

hlavní konvenční zbraně	bombardéry, stíhací letouny, tanky, obrněná vozidla, válečné lodě, bojové čluny, ponorky, křižníky, děla, houfnice	
SALW	ruční zbraně	revolvery, samonabíjecí pistole, pušky a karabiny, útočné pušky, samopaly a lehké kulomety
	lehké zbraně	těžké kulomety, ruční a přenosné granátomety, přenosné protiletadlové zbraně, přenosné protitankové zbraně, bezzákluzové pušky, přenosné odpalovací zařízení protitankových střel a raketových systémů, MANPADS, minomety do kalibru 100 mm), minomety do kalibru 120 mm ¹¹
zboží dvojího užití	elektronika, počítače, snímače, lasery, námořní a letecká technika (bez výzbroje), pohonné systémy, jaderné zařízení a příslušenství, brokovnice, lovecké pušky	

Zdroj: Upraveno autorem dle Hartunga in Williams (2012), Small Arms Survey (2009), Panelu expertů OSN (1997).

¹¹ Minomety do kalibru 120 mm nejsou uvedeny na seznamu Panelu expertů při OSN z roku 1997. Organizace Small Arms Survey je však započítává do svých statistik, jelikož splňují kritérium přenosnosti.

1.3 vojenské výdaje

Jestliže se nám nepodařilo nalézt obecně uznávanou definici obchodu se zbraněmi, ani u vojenských výdajů tomu není jinak. Obecně lze však říci, že vojenské výdaje zahrnují široké spektrum položek, které více či méně souvisí s obranou daného státu (vojenské výdaje jsou součástí rozpočtu státu). SIPRI (2014) definuje vojenské výdaje jako náklady:

- ozbrojených sil (včetně mírových sborů);
- ministerstva obrany a vládních agentur podílejících se na obraně státu;
- polovojenských sil (pouze ty, které jsou trénovány a vybaveny k boji);
- armádních programů na dobývání vesmíru.

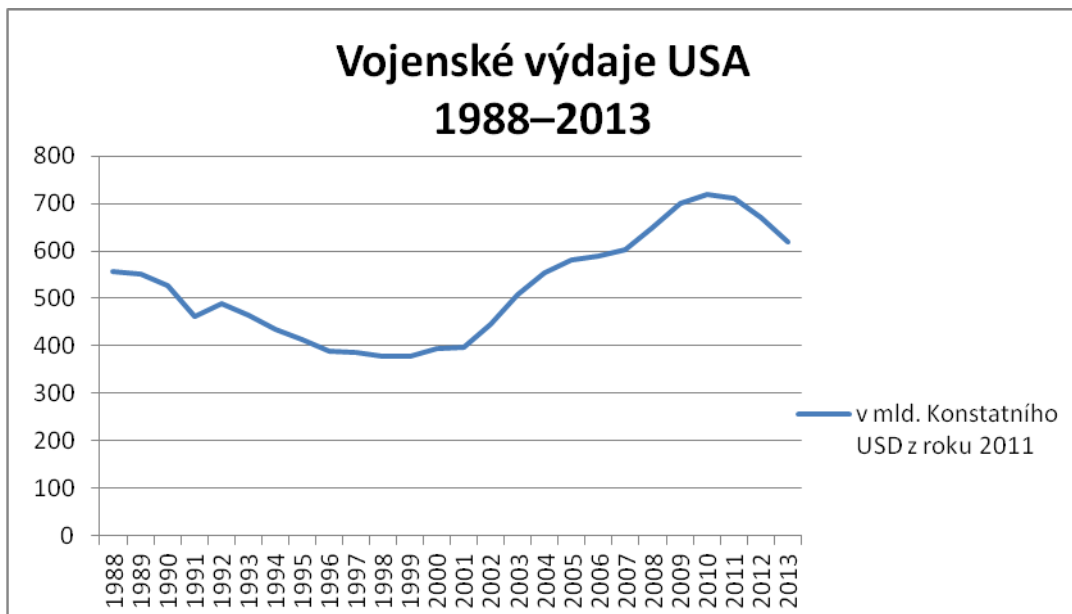
Do výdajů jsou zahrnuty nejenom náklady na vojenský personál, ale i náklady na civilní personál (včetně penzí a sociálních služeb), chod a údržbu organizací, vědu a výzkum a vojenskou pomoc cizí zemi. Do vojenských výdajů naopak nejsou zahrnuty náklady na civilní obranu a současné náklady plynoucí z předchozích vojenských aktivit jako například náklady na důchody válečných veteránů, demobilizaci či přestavbu nebo ničení zbraní.

1.3.1 vojenské výdaje USA

V době Studené války, kdy USA musely udržovat početnou a bojeschopnou armádu a velice nákladné zbraně hromadného ničení, se vojenské výdaje neustále zvyšovaly. K dalšímu růstu také přispěly válka v Koreji (1950–1953), válka ve Vietnamu (1964–1973) a tzv. Hvězdné války¹². Růst pokračoval až do roku 1988, kdy podle SIPRI (2014) dosáhl nejvyšší hodnoty v 20. století – přibližně 557,5 miliardy dolarů (přibližně 4,5 % HDP USA). Po rozpadu Sovětského svazu odpadla nutnost dále udržovat početnou armádu a velký arzenál zbraní, tudíž se vojenské výdaje začaly snižovat (viz obr. 1).

¹² Termínem Hvězdné války se označuje tzv. Strategická obranná iniciativa, která byla navržena 23. března 1983 americkým prezidentem Ronaldem Reaganem. Iniciativa spočívala ve využití nejmodernějších technologií k vybudování protiraketového deštníku, který by zničil mezikontinentální střely ještě před dopadem na území USA či jeho spojenců (Ešner, 2004).

Obrázek 1 **Vojenské výdaje USA mezi lety 1988–2013**

Zdroj: Upraveno autorem na základě SIPRI Military Expenditure Database.

Vojenské výdaje byly snižovány až do útoku na Světové obchodní centrum v New Yorku a Pentagon 11. září 2001. Po tomto útoku vyhlásily USA globální válku proti terorismu, v rámci které byly realizovány invaze do Afghánistánu (2001) a Iráku (2003). Od roku 2001 se vojenské výdaje začaly rapidně zvyšovat. V roce 2005 dokonce přesáhly částku 557,5 miliardy USD (nejvyšší částku z dob studené války) a stále rostly až do roku 2010, kdy vojenské výdaje dosáhly nejvyššího maxima v historii – 720,8 miliardy USD. Od roku 2011 se snižují, což souvisí s odchodem amerických vojsk z Iráku, a také s omezením operací amerických vojsk na území Afghánistánu. V relativním vyjádření k HDP lze zaznamenat stejný proces jako u absolutních čísel, tedy, že po rozpadu bipolárního světa dochází k poklesu vojenských výdajů až do roku 2001. Po roce 2001 lze opět zaznamenat růst, avšak bez překonání historického maxima z roku 1988.

Trend snižování vojenských výdajů by měl pokračovat i v příští dekádě. Ministerstvo obrany USA totiž v roce 2012 vydalo dokument *Priority a volby pro rozpočet ministerstva obrany (Defence Budget Priorities and Choices)*. V tomto dokumentu se uvádí, že by se rozpočet Ministerstva obrany USA měl snížit o 259 miliard USD během příštích 5 let a dokonce až o 487 miliard v průběhu dalších 10 let. Oznámení o škrtnu výdajů na armádu vyvolalo v USA různé reakce. Kritici škrtnů tvrdí, že omezení rozpočtu povede ke zvýšení nezaměstnanosti a neblahým

ekonomickým důsledkům. Zastánci se opírají o fakt, že ušetřené peníze mohou být investovány do jiných sektorů, například do školství či zdravotnictví. Na stranu zastánců škrťů se staví i švédská organizace SIPRI (2009), která identifikuje vysoké vojenské výdaje jako jednu z příčin úpadku ekonomiky po roce 2001. Na svých webových stránkách rovněž uvádí, že „*k přímým důsledkům vysokých vojenských výdajů se přidávají i nepřímé a dlouhodobější efekty. Na základě studie, která bere tyto efekty v úvahu, byla celková cena války v Iráku (od roku 2003 do roku 2016) odhadnuta na 2,267 bilionu USD.*“ Dále se v témže dokumentu uvádí, že Ministerstvo obrany USA chce udržet a dále rozvíjet armádu, která je:

- adaptibilní a schopná zasáhnout zvláště ve vysoce prioritních oblastech (asijsko-pacifický region a Blízký východ) a zároveň dostát svým závazkům vůči spojencům;
- expediční, bojeschopná a schopná rychlého nasazení;
- schopná obrany státu a poskytování podpory civilním orgánům;
- profesionálně vedená a schopná reagovat na potřeby státu.

Lze se tedy domnívat, že i přes drastické škrty v rozpočtu je možné očekávat, že USA hodlají dostát závazkům vůči svým spojencům a i nadále plnit roli „světového policisty“.

1.4 Vojenský materiál

Předmětem obchodu se zbraněmi nejsou pouze zbraně samotné, ale i velmi široká škála různých komodit (například různé součástky, příslušenství, servis apod.) Pro všechny tyto komodity je používán termín „*vojenský materiál*“. USA se řídí tzv. *United States Munition List* (USML). USML třídí vojenský materiál do 20 kategorií – od ručních zbraní přes děla a tanky až po položky, které jsou utajované.

Ekvivalentem USML je například tzv. Společný vojenský seznam Evropské unie, který je závazný pro všechny její členy. Pro účastnické státy Wassenaarského ujednání je obligatorní tzv. Muniční seznam (*Munition List*).

1.5 Systém exportu zbraní v USA

USA distribují zbraně buď prostřednictvím prodeje, anebo v rámci vojenské pomoci. Oba dva tyto způsoby jsou realizovány pomocí speciálních programů, které jsou charakterizovány níže.

1.5.1 Prodej zbraní

Podle autorek Stohl a Grillot (2009, 52) probíhá prodej zbraní v rámci dvou programů – Zahraniční vojenský prodej USA (*United States Foreign Military Sales, US FMS*) a Přímý komerční prodej (*Direct Commercial Sales, DCS*). Za první výše uvedený program je zodpovědné Ministerstvo obrany USA, které hraje klíčovou roli v exportu zbraní a vojenského materiálu. US FMS program umožňuje vládám cizích států a mezinárodním institucím nákup zboží přímo od vlády USA¹³, která je zastupována Agenturou pro obranu a bezpečnostní spolupráci (*Defence Security Cooperation Agency, DSCA*), jenž spadá pod Ministerstvo obrany USA (DSCA, nedatováno). Zároveň ministerstvo obrany provozuje program Zlatá stráž (*Golden Sentry*), který dohlíží na průběh transferů. Program DCS zprostředkovává obchod přímo mezi zbrojařskými společnostmi a zájemci (Stohl a Grillot, 2009, 55).

Další důležitou úlohu hraje ministerstvo zahraničních věcí, které je zřizovatelem Ředitelství pro kontrolu obranného obchodu (*Directorate of Defence Trade Control, DDTC*), které má primární zodpovědnost za administraci a regulaci vývozu zbraní USA a také za udělování licencí zbrojařským firmám, obchodníkům a vývozcům. Rovněž provozuje program Modrá lucerna (*Blue Lantern*), který má na starosti kontroly společností před udělením licence a také ověřování zboží po doručení (US DoS, 2014).

Úřad pro průmysl a bezpečnost (*Bureau of Industry and Security, BIS*) spadající pod ministerstvo obchodu je zodpovědný za udělování licencí pro zboží a technologii dvojího užití. Zároveň se podílí na vyšetřování porušení pravidel pro vývoz (BIS, nedatováno). Dalším orgánem, který se zabývá porušením vývozních pravidel je Agentura pro celní a imigrační záležitosti (*Immigration and Customs Enforcement*

¹³ V programu US FMS musí být Kongres vždy informován o všech zakázkách. V programu DCS nutnost informovat Kongres závisí na hodnotě zboží, která se odvíjí od druhu zbraně – cenový práh se pohybuje mezi 1–50 miliony USD.

Agency, ICE¹⁴), která je součástí ministerstva pro vnitřní bezpečnost. V minulosti ICE zabránila ilegálnímu vývozu zbraní do Íránu, Číny, Indonésie a Srí Lanky (Stohl a Grillot, 2009, 55). Tato agentura vytváří projekt Americký štít (*Shield America*), který přímo spolupracuje se zbrojařskými společnostmi USA. Projekt seznamuje zbrojařské společnosti s nařízeními exportní politiky (jedná se tedy o prevenci porušení nařízení) a zároveň se snaží identifikovat možné způsoby, jakými by se teroristické skupiny chtěly zmocnit zbraní z USA (ICE, 2013).

Za kontrolu exportu zbraní jsou dále také zodpovědná následující ministerstva (a jejich agentury) – ministerstvo financí (*Department of Treasury*) a ministerstvo energetiky (*Department of Energy*; US DoS, 2011).

1.5.2 Vojenská pomoc

System distribuce vojenské pomoci probíhá prostřednictvím tří programů – Zahraniční vojenské financování (*Foreign Military Financing, FMF*), Peacekeepingové operace (*Peacekeeping Operations, PKO*) a Mezinárodní výcvikový program vojenského vzdělávání (*International Military Education Training Program, IMET*).

1.5.2.1 Zahraniční vojenské financování

Program poskytuje granty na získání amerického vybavení, služeb a tréninku za účelem zlepšení vojenských dovedností spojenců USA. Cíle toho programu jsou – podpora národní bezpečnosti prostřednictvím regionální s globální stability, posilování vojenské podpory pro demokraticky zvolené vlády a zlepšování vojenského vztahu mezi USA a příjemcem pomoci. (Tarnoff a Nowels, 2004).

1.5.2.2 Peacekeepingové operace

Program poskytuje dobrovolnou podporu peacekeepingovým aktivitám, které nejsou realizovány OSN. Cílem tohoto programu je podpora většího zapojení regionálních organizací do řešení konfliktů (Tarnoff a Nowels, 2004).

1.5.2.3 Mezinárodní výcvikový program vojenského vzdělávání

Program nabízí granty na vojenský výcvik zahraničních armádních důstojníků. Cíle tohoto programu jsou – podpora efektivních armádních vztahů, rozvoj

¹⁴ Hlavním úkolem této agentury je „zabránit teroristickým a jiným nepřátelským skupinám v obdržení zbraní a citlivých technologií z USA“ (Stohl a Grillot, 2009, 55).

interoperability¹⁵ mezi armádou USA a koaličními silami a vystavování zahraničních civilních úředníků a armádních důstojníků demokratickým hodnotám, armádnímu profesionalismu a mezinárodním normám lidských práv (Tarnoff a Nowels, 2004).

V následující části jsou krátce popsány zbrojařské společnosti sídlící na území USA, které k roku 2012¹⁶ patřily mezi 10 největších producentů zbraní na světě (viz Tab. 3). Obecně lze říci, že zbrojařské společnosti z USA produkují širokou škálu výrobků na technologicky špičkové úrovni (viz Konvenční zbraně).

1.6 Zbrojařské společnosti USA

Každý rok od roku 1989 uveřejňuje SIPRI žebříček 100 největších zbrojařských společností na světě¹⁷. Podle údajů z roku 2012 činila hodnota zboží vyprodukovaného těmito firmami 395 miliard USD. Oproti roku 2011 se jedná o 4,2% propad, když v roce 2011 tyto společnosti vyprodukovaly zboží v celkové hodnotě 412 miliard USD (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014). Žebříčku jasně vládnou firmy sídlící v USA, kterých se zde nachází 45. Dominantní postavení amerických zbrojařských společností na světovém trhu potvrzuje i fakt, že v první desítku se jich nachází hned 7 (pro přehlednost jsou znárodněny v Tab. 3).

¹⁵ Interoperabilita je schopnost dvou systémů vzájemně si poskytovat služby a efektivně spolupracovat.

¹⁶ Nejnovější údaje, které jsou k dispozici.

¹⁷ Je však nutné zdůraznit, že z důvodu nedostatku relevantních dat daný žebříček neobsahuje zbrojařské firmy z Číny. Částečné informace jsou dostupné na 10 státem vlastněných firem, které jsou však rozdrobeny do desítek jednotlivých podniků produkujících zboží pro civilní i vojenské účely, a proto se není možné dopátrat spolehlivých a přesných údajů. Podle Cheunga (2013) odhadovaná hodnota vyrobeného zboží v roce 2012 činila 268 miliard USD. Pokud by údaje byly k dispozici, pravděpodobně by se všech 10 firem umístilo v tomto žebříčku. Dále by se 4–6 firem umístilo do 20. místa a dokonce by se pravděpodobně firma AVIC (zabývající se leteckou technikou) umístila mezi deseti největšími zbrojařskými korporacemi na světě. (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014).

Tabulka 3: 7 největších zbrojařských společností z USA v roce 2012

Pořadí	Název firmy	Hodnota		Počet zaměstnanců (v tisících)
		zboží v milionech USD	Zisk v roce 2012 (v milionech USD)	
1.	Lockheed Martin	36 000	2 745	120 000
2.	Boeing	27 610	3 900	174 400
4.	Raytheon	22 500	1 900	67 800
5.	General Dynamics	20 940	-332	92 200
6.	Northrop Grumman	19 400	1 978	68 100
8.	United Technologies	13 460	5 200	218 300
10.	L-3 Communications	10 840	782	51 000

Zdroj: Upraveno autorem dle SIPRI Fact Sheet (2014).

Odchodem amerických vojsk z Iráku v roce 2011 zaznamenala americká společnost KBR pokles prodeje zboží o 60 %. Naopak další americká společnost Dyn-Corp zaznamenala díky americkým vojenským operacím nárůst prodeje o 10 % (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014).

1.6.1 Lockheed Martin

Firma Lockheed Martin vznikla sloučením dvou firem Lockheed Corporation a Martin Marietta v březnu roku 1995 (obě tyto firmy byly nezávisle na sobě založeny již v roce 1912). V roce 1998 byla plánována fúze s firmou Northrop Grumman (viz Northrop Grumman), avšak po protestech některých kongresmanů (sloučením by firma získala čtvrtinový podíl na zadávání veřejných zakázek od Ministerstva obrany USA) byla fúze antimonopolním úřadem zakázána (Wayne, 1998). Kromě armádního zboží se tato společnost také zabývá informačními technologiemi pro civilní využití. V roce 2012 Lockheed Martin vyrobil zboží v 47,2 miliardy USD (z toho 74 % tvořily armádní zakázky) a čistý zisk činil přibližně 2,8 miliardy USD (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014). Lockheed Martin produkuje široké spektrum kvalitního armádního

vybavení, od munice přes obrněná vozidla až po vojenské letouny. Mezi nejslavnější a nejlépe hodnocené výrobky se řadí stíhací letoun F-22 Raptor¹⁸, obrněné vozidlo JLTV¹⁹ a taktický letoun C-130J Hercules (Lockheed Martin, 2014).

1.6.2 Boeing

Boeing byl založen Wiliamem Boeingem 15. července 1916. Dnes patří mezi největší výrobce letadel na světě a po Lockheed Martin je druhým největším smluvním partnerem Ministerstva obrany USA (Boeing, 1995). V roce 2008 se Boeing stal exportérem roku, když vyvezl do zahraničí zboží za nejvyšší hodnotu ze všech amerických firem (Reed, 2009). V roce 2012 vyrobila tato společnost zboží v hodnotě 81,7 miliardy USD (z toho 34 % tvořily armádní zakázky) a čistý zisk činil přibližně 2,9 miliardy USD (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014). Boeing nabízí širokou škálu letadel a vrtulníků. Mezi nejznámější výrobky patří těžký strategický bombardér B-52 Stratofortress²⁰, přepravní vrtulník Chinook, bojový vrtulník AH-64 Apache, tryskový letoun F-15 a samozřejmě armádní speciál Air Force One prezidentů USA (Boeing, 2014).

1.6.3 Raytheon

Společnost byla založena 7. července 1922 na půdě MIT²¹ a současný název nese od roku 1959. Jedná se o největšího výrobce řízených střel na světě (Raytheon, 2014). V roce 2012 vyrobila tato firma zboží v hodnotě 22,9 miliardy USD (z toho 92 % tvořily armádní zakázky) a utržila čistý zisk 1,9 miliardy USD (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014). Mezi nejžádanější zboží patří řízené střely Tomahawk Block IV.

1.6.4 General Dynamics

General Dynamics byl vytvořen v roce 1952 sloučením několika různých společností. Dnes je firma rozdělena do čtyř hlavních částí – námořní technologie, kosmonautika a letectví, informační systémy a technologie a bojové systémy (General Dynamics, 2014). Ačkoliv tento 5. největší zbrojařský konglomerát na světě v roce

¹⁸ V současnosti pravděpodobně nejvyspělejší (používá technologii stealth) nejmodernější sériově vyráběná stíhačka na světě.

¹⁹ JLTV = Joint Light Tactical Vehicle

²⁰ Jedná se o nejdéle sloužící bombardér v historii armády USA. Do výbavy byl zaveden již v roce 1954. Nejnovější verzí je B-52H Stratofortress (Dow, 2013).

²¹ Mezi zakladateli byl i Vannevar Bush – pozdější děkan Inženýrské fakulty MIT (Raytheon, 2014).

2012 obdržel zakázky za více než 31,5 miliardy USD (66 % z toho byly armádní zakázky), ocitl se ve ztrátě 332 milionů USD (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014). Za tak razantní ztrátu může podle Tankersleyho a Censerové (2013) omezení výdajů Obamovy vlády na informační technologie, jež jsou pro General Dynamics klíčové (oproti předchozím rokům byly výdaje v roce 2012 sníženy o 5,5 %). Nejslavnějším a nejlépe hodnoceným výrobkem této firmy je tryskové letadlo F-16 Fighting Falcon²², jehož práva na výrobu v roce 1993 odkoupila Lockheed Corporation (nyní Lockheed Martin, viz Lockheed Martin).

1.6.5 Northrop Grumman

V roce 1994 odkoupila firma Northrop, která byla založena již v roce 1927, práva společnosti Grumman. Vznikl tak konglomerát, který nese i současný název společnosti. Northrop Grumman se dělí na čtyři hlavní výrobní odvětví – letecké, elektronické a informační systémy a technické služby (Northrop Grumman, 2014). V roce 2012 obdržela firma zakázky v hodnotě 25,2 miliardy USD (z toho 77 % činily armádní zakázky) a dosáhla čistého zisku 1,98 miliardy USD (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014). Klíčovým sektorem pro Northrop Grumman je letectví. V roce 1997 firma představila nový strategický bombardér B-2 Spirit²³, který používá technologii stealth.²⁴

1.6.6 United Technologies

Firma United Technologies vznikla spojením několika firem v roce 1975. Oblast její výroby je rozmanitá, od výtahů²⁵ přes klimatizaci až po bojové vrtulníky (United Technologies, 2014). Neznámějším vrtulníkem, jaký kdy firma vyrobila, je Sikorsky UH-60 Black Hawk.²⁶ V roce 2012 firma získala zakázky v celkové hodnotě

²² F-16 Fighting Falcon je nejvýroběnější tryskovou stíhačkou v historii. Do roku 2007 jich bylo vyrobeno přes 4 450 kusů (Rosenwald, 2007).

²³ Strategický bombardér B-2 Spirit byl primárně vyvíjen jako nosič jaderných zbraní, avšak poprvé byl použit při konvenčním bombardování Kosova v roce 1999 a následně v Afghánistánu. Cena jednoho kusu je vyčíslena na 1,157 miliardy USD (USAF, 2005). K roku 2009 bylo vyrobeno 20 kusů (USAF, 2009).

²⁴ Stealth technologie znesnadňuje zaměření letadla, lodě či vozidla detekčním zařízením (zejména radaru a infračerveného záření). Nejbližším českým ekvivalentem pro termín stealth je „*obtížně zjistitelný*“. (Berka, 2004).

²⁵ Konglomerát United Technologies zahrnuje i firmu Otis – největšího výrobce výtahů a eskalátorů na světě (United Technologies, 2014).

²⁶ Tento vrtulník nahradil ve službě Bell UH-1 Iroquois, jenž je velice známý především díky válce ve Vietnamu.

62,2 miliardy USD (z toho pouhých 22 % tvořily armádní zakázky) a utržila čistý zisk 5,2 miliardy USD (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014).

1.6.7 L-3 Communications

L-3 Communications²⁷ byla založena v roce 1997 a je tak nejmladší ze zde uváděných firem. Firma se především specializuje na letectví a informační a komunikační systémy (L-3 Communications, 2014). Během roku 2012 tato společnost vyhrála zakázky v hodnotě 13, 2 miliardy USD (armádní zakázky z toho tvořily 82 %) a vydělala 782 milionů USD (Perlo-Freeman a Wezeman, 2014).

²⁷ Kromě Franka Lanzy a Roberta LaPenty se na spoluzaložení této firmy podílela také banka Lehman Brothers. Tedy banka, která v roce 2008 vyhlásila bankrot a spolupodílela se na rozpoutání světové ekonomické recese.

2 Regulace mezinárodního obchodu se zbraněmi

Snahy omezovat mezinárodní obchod se zbraněmi sahají až do středověku, kdy se křesťanské státy neformálně dohodly, že nebudou vyvážet zbraně Turkům (Stohl a Grillot, 2009, 139). Avšak podle Pierra (1997, 373–374) až omezování obchodu s otroky přineslo první formální smlouvu podepsanou USA. V roce 1890 podepsaly USA s dalšími 16 zeměmi²⁸ Obecný Zákon o potlačování obchodu s otroky z Afriky (*General Act for the Repression of the African Slave Trade*), který mimo jiné zakazoval dovoz zbraní (zvláště moderních pušek a kulometů), střelného prachu a munice na území, kde je provozován obchod s otroky (AJIL, 1890, 33–35).

Po 1. světové válce se podařilo vyjednat dohodu o zákazu použití jedovatých a dusivých plynů ve válce, ale úspěch to byl pouze částečný, jelikož si USA²⁹ vyjednaly podmínku, která jim umožňovala použít jedovatý a dusivý plyn, pokud jejich nepřítel nebude respektovat nařízení vyplývající z dohody (Stohl a Grillot, 2009, 140). Po 2. světové válce je možné zaznamenat zvyšující se tendenci o regulaci mezinárodního obchodu se zbraněmi, avšak s větším důrazem na regulaci zbraní hromadného ničení (zvláště pak zbraní jaderných), zboží dvojího použití a zařízení relevantní pro vojenské zbraňové programy. Klíčovým kritériem pro výběr smluv (dohod a úmluv) o regulaci obchodu se zbraněmi, které jsou uvedeny v této kapitole, je přistoupení USA.

2.1 Regulace zbraní hromadného ničení

Svržením jaderné bomby na Hirošimu 6. srpna 1945 vstoupilo lidstvo do atomového věku a zároveň to byl počátek závodu v jaderném zbrojení mezi USA a Sovětským svazem. Závody v jaderném zbrojení vyústily až v Karibskou krizi³⁰, kdy se svět nejbližce ocitl na pokraji jaderné války. Po tomto incidentu začala vyjednávání jaderných velmocí, která vyústila ve Smlouvu o částečném zákazu jaderných testů.

²⁸ Belgie, Dánsko, Francie, Itálie, Německo, Nizozemsko, Osmanská říše, Perská říše, Portugalsko, Rakousko-Uhersko, Rusko, Svobodný konžský stát, Velká Británie, Španělsko, Švédsko.

²⁹ Spolu s USA si podmínku vyjednaly i tyto státy: Francie, Sovětský svaz a Velká Británie (Stohl a Grillot, 2009, 140).

³⁰ Karibská krize vypukla v říjnu 1962, kdy Sovětský svaz rozmístil na Kubě rakety středního doletu (jako reakci na rozmístění raket středního doletu USA v Turecku). Následovala americká blokáda ruských lodí směřujících na Kubu. Po dvoutýdenním napětí se obě strany dohodly na stažení raket a zřídily „*horkou linku*“ mezi Washingtonem a Moskvou.

2.1.1 Smlouva o částečném zákazu jaderných testů³¹

Smlouva byla podepsána USA, Velkou Británií a Sovětským svazem 5. srpna 1963 a vstoupila v platnost 10. října 1963 (UNODA, 2014). Ačkoliv byla tato dohoda prvním důležitým krokem k regulaci jaderného testování (zakazuje testování jaderných hlavic v atmosféře, meziplanetárním prostoru a pod vodou), nevztahovala se na jaderné zkoušky v podzemí³² (US DoS, nedatováno).

Dalším významným krokem, který přispěl k jadernému odzbrojování (a větší bezpečnosti) bylo podepsání Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*), která je charakterizována níže.

2.1.2 Smlouva o nešíření jaderných zbraní (NPT)

Cílem této smlouvy, kterou USA podepsaly 1. července 1968 (5. března 1970 vstoupila v platnost), je zabránit šíření jaderných zbraní a zbrojních technologií, zároveň však podporovat mírové využití jaderné energie a v konečném důsledku dovést svět k jadernému odzbrojení (IAEA, 1970). Jedná se o dohodu mezi jadernými velmocemi³³ a nejadernými státy. Jaderné velmoci se zavázaly, že nebudou šířit materiály nebo technologie k výrobě jaderných zbraní do jiných zemí a neumožní jim tak tyto zbraně či technologie získat. Zároveň však mají povinnost spolupracovat na rozvoji mírového využití jaderné energie, zejména pak na území nejaderných států. Nejaderné státy se zavázaly, že nebudou vyvíjet jaderné zbraně a budou spolupracovat s MAAE. K dohodě nepřistoupil Jižní Súdán, Izrael (jaderný program slouží jako odstrašující prvek v regionu Blízkého východu) a Indie a Pákistán (trvají na tom, že k dohodě přistoupí pouze, až budou považovány za jaderné velmoci). Severní Korea k smlouvě přistoupila, ale v roce 2005 od ní odstoupila (OSN, 2005).

Kromě výše uvedených multilaterálních smluv uzavřely USA i bilaterální smlouvy se Sovětským svazem, pro které se vžil název Rozhovory o omezení strategických zbraní I (*Strategic Arms Limitations Talks, SALT I*) a Rozhovory

³¹ Celým názvem Smlouva zakazující jaderné testy v atmosféře, meziplanetárním prostoru a pod vodou (US DoS, nedatováno). K 20. dubnu 2014 se k smlouvě připojilo 126 států (UNODA, 2014).

³² 10. září 1996 byla na půdě OSN přijata Smlouva o úplném zákazu jaderných testů (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, CTBT), která zakazuje testování jaderných hlavic ve všech prostředích (OSN, 1996). USA smlouvu podepsaly 24. září 1996, ale spolu s dalšími státy ji neratifikovaly. I kvůli tomu zatím k 20. dubnu 2014 nevstoupila v platnost (UNODA, 2014).

³³ Termínem jaderné velmoci se rozumí všechny státy, které uskutečnily jaderný výbuch před 1. lednem 1967. Jedná se o pět států – Čína, Rusko, Francie, Velká Británie a USA. Jinými slovy se jedná o stálé členy RB OSN (OSN, 2005).

o omezení strategických zbraní II (*Strategic Arms Limitations Talks*, SALT II), jež jsou charakterizovány níže.

2.1.3 SALT I

Vyjednávání mezi Sovětským svazem a USA začalo již v květnu roku 1969, ale po několikaměsíčním vyjednávání uvízly na mrtvém bodě, avšak pokračovaly až do roku 1972, kdy vyústily v podepsání dvou dohod – Smlouvy ABM (*Anti-Ballistic Missile Treaty*) a SALT I³⁴. Obě smlouvy byly podepsány 26. května 1972 v Moskvě. (FAS, nedatováno) SALT I zavazovala USA i Sovětský svaz k omezení mezikontinentálních balistických raket ICBM³⁵ a ponorek s těmito střelami na palubě. První výše zmíněná smlouva smluvní strany zavazovala k omezení antibalistických raketových systémů používaných proti raketovým nukleárním zbraním – USA i Sovětský svaz si mohly ponechat pouze 2 antibalistické raketové systémy s maximálním počtem 100 raket (Nash, 1975). Dohoda byla platná až do roku 2002, kdy se USA rozhodly od smlouvy odstoupit se zdůvodněním, že tato smlouva ohrožuje jejich „nejvyšší zájmy“ (ACA, 2002).

2.1.4 SALT II

Rozhovory navazovaly na SALT I a byly vedeny od roku 1972 do roku 1979, kdy Leonid Brežněv a James Carter podepsali Smlouvu SALT II. Oba se vzájemně shodli na omezení či úplném zakázání balistických raket schopných nést jaderné hlavice. Jako protest proti sovětské invazi do Afghánistánu se USA v roce 1986 rozhodly odstoupit od smlouvy, což vedlo k jejímu zániku. (US DoS, nedatováno).

Po SALT I a SALT II následovaly ještě smlouvy START I (v roce 2009 byla nahrazena Smlouvou Nový START – New START) a START II (*Strategic Arms Reduction Treaty*), které rovněž omezily či úplně zakázaly strategické zbraně – různé mezikontinentální rakety a střely. V roce 2003 vstoupila v platnost nová dohoda SORT (*Strategic Offensive Reductions Treaty*), jež udává množství jaderných hlavic (1 700–2 200 kusů na stát), kterými může každý stát disponovat (US DoS, nedatováno).

³⁴ Celým názvem Prozatímní dohoda mezi Spojenými státy a Svazem Sovětských socialistických republik o některých opatřeních s ohledem na omezení strategických útočných zbraní.

³⁵ ICBM (Inter-Continental Ballistic Missile) je raketa schopná nést jadernou nebo termonukleární hlavici a na vzdálenost 5 500 kilometrů zasáhnout cíl s odchylkou 500 metrů (FAS, 1998).

Kromě jaderných zbraní jsou smlouvami omezeny i chemické a biologické (bakteriologické) zbraně hromadného ničení, které jsou objasněny níže.

2.1.5 Úmluva o zákazu chemických zbraní (CWC)

Celým názvem „*Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení*“ byla podepsána v Paříži 13. ledna 1993 (v ten stejný den ji podepsaly i USA) a vstoupila v platnost 29. dubna 1997. Úmluva byla USA ratifikována 25. dubna 1997³⁶ (UNTC, 2014). USA (společně s dalšími 13 státy) přiznaly vlastnictví továren na výrobu chemických zbraní. K roku 2012 však byly všechny závody zničeny nebo přebudovány na chemické továrny pro mírové využití (OPWC, 2012). Signatáři³⁷ dohody se zavázali nevyvíjet, nevyrábět, neakumulovat zásoby, nepoužívat a zničit veškeré zásoby chemických zbraní. Úmluva navazuje na Ženevské konvence z roku 1925. (UNODA, nedatováno)

2.1.6 Úmluva o zákazu biologických zbraní (BTWC³⁸)

Celým názvem „*Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraních a o jejich zničení*“ byla podepsána 10. dubna 1972 (USA ji podepsaly v tentýž den) a v platnost vstoupila 26. března 1975 (UNODA, nedatováno). Jedná se o první úmluvu, která zakazuje vývoj, produkci a vytváření zásob celé kategorie zbraní a je tak důležitým nástrojem v oblasti pro nešíření zbraní hromadného ničení. (MZV ČR, nedatováno) K 14. dubnu 2014 se k úmluvě připojilo 168 států (UNTL, 2014).

Od roku 1985 jsou USA členem Australské skupiny (*The Australia Group*), která byla založena tentýž rok, poté, co Irák použil chemické zbraně ve válce proti Íránu. Australská skupina je neformální seskupení 42 států světa, které se snaží kontrolovat export zboží, jenž by mohl přispět k vývoji chemických či biologických zbraní. Všichni členové (tedy včetně USA) se připojili i ke dvěma výše zmíněným úmluvám – CWC a BTWC (AG, 2014).

³⁶ USA si podpisem smlouvy vyjednaly klauzuli – vzorek látky, který byl opatřen na území USA, nesmí být (až na přesně stanovené podmínky v příloze Úmluvy) podroben analýze mimo území USA (UNODA, 2014)

³⁷ K 20. dubnu 2014 se k Úmluvě o chemických zbraních připojilo 190 států (UNTC, 2014). Smlouvu nepodepsaly 4 státy – Angola, Egypt, Severní Korea a Jižní Súdán. Izrael a Myanmar smlouvu podepsali, ale zatím neratifikovali (OPWC, 2012).

³⁸ Někdy se pouze uvádí zkratka BWC – Biological Weapons Convention.

2.2 Regulace konvenčních zbraní

Kontrolovat obchod s konvenčními zbraněmi je velice obtížné. Na rozdíl od zbraní hromadného ničení jsou konvenční zbraně považovány za zbraně legitimní, které se používají k různým účelům od národní bezpečnosti přes sportovní a lovecké aktivity až po osobní potřebu. Proto jsou podle autorek Stohl a Grillot (2009, 139) „konvenční zbraně vnímány jako legitimní komodity, které mohou být spravedlivě prodávány, poskytovány a směňovány, což výrazně znemožňuje efektivní kontrolu“.

Po 2. světové válce založili členové NATO (bez Japonska a Islandu) Koordinační komisi pro mnohostrannou kontrolu exportu (*Coordinating Committee for Multilateral Export Controls*; COCOM), která kontrolovala prodej strategického zboží do zemí východního bloku (Stanley a Pearton, 1992, 14). Po rozpadu bipolárního uspořádání světa byla tato organizace v roce 1995 nahrazena Wassenaarským ujednáním. Další iniciativou, která se snažila omezit konvenční obchod se zbraněmi, byla politika prezidenta Jamese Cartera³⁹, který mezi léty 1977–1978 vedl se Sovětským svazem *Rozhovory o obchodu s konvenčními zbraněmi* (*The Conventional Arms Transfer Talks*, CAT). Rozhovory dopadly neúspěšně, jelikož Sovětský svaz považoval kontrolu konvenčních zbraní za nelegitimní. Navíc státy jako Spolková republika Německo, Francie a Velká Británie odmítly spolupracovat s USA, dokud nebude dohody docíleno se Sovětským svazem (Stohl a Grillot, 2009, 40).

Po neúspěchu bilaterálních vyjednávání USA se Sovětským svazem byla na půdě OSN na začátku 80. let 20. století vyjednána multilaterální dohoda, o které je pojednáváno v následující části.

2.2.1 Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní⁴⁰

Celým názvem „*Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, jež mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky*⁴¹“ byla přijata 10. října 1980 (v platnost vstoupila 2. prosince 1983). USA podepsaly úmluvu

³⁹ James Earl Carter byl 39. americkým prezidentem. Úřad zastával mezi léty 1977–1981.

⁴⁰ Také známa jako Úmluva o konvenčních zbraních (Convention on Certain Conventional Weapons – CCW nebo CCWC) nebo jako Úmluva o nehumánních zbraních (Inhumane Weapons Convention).

⁴¹ Myšleno je rozlišení mezi vojákem a civilní osobou. Nejnižší rozlišovací účinek je u bomb, největší u ručních zbraní.

8. dubna 1982 v New Yorku⁴². Úmluva obsahuje obecná opatření, která mají omezit či úplně zabránit používání zbraní, jež jsou vymezeny v úplném názvu Úmluvy. (UNOG, 2012) Cílem je zamezit nadměrnému utrpení vojáků, ale i civilního obyvatelstva. Je tak důležitým prvkem mezinárodního humanitárního práva (MZV ČR, nedatováno). Součástí Úmluvy je i 5 protokolů (první tři protokoly byly přijaty zároveň s Úmluvou a dva později, viz níže).

2.2.1.1 Protokol I – nezjistitelné úlomky⁴³

Protokol I zakazuje použití jakékoliv zbraně, jež způsobuje zranění úlomky, které nelze v lidském těle detekovat pomocí rentgenu⁴⁴ (UNOG, nedatováno). Pro USA je tento protokol závazný od 24. března 1995 (UNODA, 2014).

2.2.1.2 Protokol II – miny, nástražná zařízení a ostatní zařízení⁴⁵

Protokol II zakazuje používání nedetekovatelných protipěchotních min a dalších speciálních typů min a výbušných zařízení⁴⁶ (UNOG, nedatováno). Zákazy vyplývající z tohoto protokolu jsou pro USA závazné od 24. března 1995 (UNODA, 2014).

2.2.1.3 Protokol III – zápalné zbraně⁴⁷

Protokol III zakazuje používání zbraní a munice, které jsou primárně vyrobené k tomu, aby vznítily daný cíl nebo způsobily zranění prostřednictvím plamene, tepla či kombinací tepla a plamene⁴⁸ (UNOG, nedatováno). USA se zavázaly dodržovat nařízení, která vyplývají z Protokolu III, od 21. ledna 2009 (UNODA, 2014).

2.2.1.4 Protokol IV – oslepující lasery⁴⁹

Protokol IV byl přijat 13. října 1995 a vstoupil v platnost 30. července 1998. Pro USA je závazný teprve od 21. ledna 2009 (UNOG, nedatováno). Protokol zakazuje

⁴² K 18. dubnu 2014 podepsalo Úmluvu 117 států (UNODA, 2014).

⁴³ K 18. dubnu 2014 se k Protokolu I připojilo 112 států (UNODA, 2014)

⁴⁴ Jedná se například o granáty, které jsou vyrobeny z plastu.

⁴⁵ K 18. dubnu 2014 se k Protokolu II připojilo 94 států (UNODA, 2014)

⁴⁶ Protokol II se nevztahuje používání protilodních min na moři nebo vnitrozemských vodních cestách.

⁴⁷ K 18. dubnu 2014 se k Protokolu III připojilo 108 států (UNODA, 2014)

⁴⁸ Asi nejznámější zápalnou látkou je tzv. napalm (při výbuchu ohřívá okolní vzduch na 1000–1200°C). Tato látka byla poprvé použita USAF v 2. světové válce, avšak největší uplatnění dosáhla ve Vietnamské válce, kdy bylo na Vietnam svrženo 338 000 tun napalmových bomb (Neer, 2013).

⁴⁹ K 18. dubnu 2014 se k Protokolu IV připojilo 102 států (UNODA, 2014).

používání laserů, které jsou speciálně konstruované k tomu, aby způsobily doživotní slepotu (UNODA, 2014).

2.2.1.5 Protokol V – výbušné zbytky válek⁵⁰

Protokol V byl přijat 28. listopadu 2003 a vstoupil v platnost 12. listopadu 2006. Pro USA je závazný teprve od 21. ledna 2009 (UNOG, nedatováno). Souhlasem s Protokolem V se účastníci války zavazují odstranit nevybuchlou munici, například nevybuchlé pěchotní miny a kazetovou munici (UNODA, 2014).

Je zde nutné upozornit na fakt, že nařízení, která vyplývala z Úmluvy a Protokolů I–V, se do 18. května 2004 vztahovala pouze na mezistátní konflikty (Stohl a Grillot (2009, s. 142). Vzhledem k tomu, že během 90. let 20. století dochází ke změně charakteristiky konfliktů (klesá počet mezistátních a roste počet vnitrostátních, respektive internacionalizovaných vnitrostátních konfliktů) bylo nutné rozšířit nařízení i na vnitrostátní konflikty. Proto byl během 2. kontrolní konference (11. – 21. prosince 2001) přijat Dodatek k článku 1, který aplikuje daná nařízení i na konflikty jiného než mezistátního charakteru (UNOG, nedatováno).

Ještě před koncem studené války byla 19. listopadu 1990 (v tentýž den ji podepsaly i USA) podepsána Dohoda o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (*Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, CFE). Dohoda se vztahuje na území Evropy (od Atlantského oceánu až po Uralské hory) a omezuje maximální počet armádního příslušenství⁵¹, které se může na tomto vytyčeném území vyskytovat. Zároveň je od signatářů vyžadována likvidace nadbytečného armádního příslušenství (OSCE, 1990).

Významným krokem pro kontrolu konvenčních zbraní bylo vytvoření Registru konvenčních zbraní OSN (*The UN Register of Conventional Arms*), do kterého státy od roku 1992 dobrovolně poskytují informace o importu a exportu zbraní, národní produkci, zbrojařských společnostech, SALW a další relevantní informace (Stohl a Grillot, 2009, 145). USA se řadí mezi nejspolehlivější poskytovatele informací, když

⁵⁰ K 18. dubnu 2014 se k Protokolu V připojilo 84 států (UNODA, 2014).

⁵¹ Byly určeny tyto maximální limity: 40 000 tanků, 60 000 bojových obrněných vozidel, 40 000 děl, 13 600 vojenských letadel a 4 000 bojových vrtulníků. Každý stát zároveň nemůže disponovat více než 1/3 limitu v dané kategorii (OSCE, 1990).

od roku 1992 vynechaly pouze informace o importu zbraní v letech 2003 a 2010⁵² (UNRCA, 2013).

USA jsou také členem Wassenaarského ujednání⁵³ (*Wassenaar Arrangement*), jenž zprostředkovává mezinárodní výměnu informací o obecných aspektech mezinárodního obchodu se strategickým zbožím, globálních trendech mezinárodního obchodu se zbraněmi, nákupních aktivitách firem vzbuzujících podezření z nelegálních aktivit apod. (WA, 2014).

Poslední dohoda o regulaci mezinárodního obchodu se zbraněmi, ke které USA přistoupily, je Smlouva o obchodu se zbraněmi (*Arms Trade Treaty*, ATT). Smlouva stanovuje globálně závazná a společná pravidla pro import, export a převoz konvenčních zbraní.

2.2.2 Smlouva o obchodu se zbraněmi

Smlouva o obchodu se zbraněmi je výsledek téměř dvacetiletého jednání, na jehož počátku stáli laureáti Nobelovy ceny za mír⁵⁴, kteří byli podporováni širokým spektrem nevládních organizací. Po mohutné kampani, která probíhala v 70 zemích světa, našla ATT podporu i u vlád. V prosinci roku 2006 proběhlo na půdě OSN hlasování o její budoucnosti, když se 153 států vyslovilo pro uskutečnění kroků nezbytných k realizaci této smlouvy. USA byly jediná země, která hlasovala proti (Stohl a Grillot, 2009, 153). Během prezidentury George Bushe mladšího⁵⁵ zastávaly USA vůči této dohodě odmítavé stanovisko. Přístup se změnil až s nástupem prezidenta Barracka Obamy⁵⁶, jehož ministr zahraničí John Kerry podepsal smlouvu 25. září 2013. Zároveň podpis smlouvy okomentoval těmito slovy: „*jde o to, abychom udrželi zbraně mimo rukou teroristů a dalších nebezpečných skupin.*“ (Collina, 2013) S ratifikací dohody však USA stále váhají, jelikož panuje obava, že by závazky vyplývající ze smlouvy mohly ohrozit právo obyvatel USA na vlastnictví zbraní (stejný argument

⁵² Výjimku tvoří informace o SALW, protože ty USA do Registru neposkytují.

⁵³ Celým názvem Wassenaarské ujednání o vývozních kontrolách konvenčních zbraní a zboží a technologií dvojího užití (*The Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies*, WA). K 20. dubnu 2014 sdružuje 41 zemí.

⁵⁴ Mezi podporovatele byl například i prezident Kostariky Oscar Arias, kterému byla udělena Nobelova cena míru za snahu ukončit probíhající občanské války v Guatemale, Nikaraguy a Salvadoru.

⁵⁵ George Walker Bush byl 43. americkým prezidentem. Úřad zastával mezi léty 2001–2009.

⁵⁶ Barrack Obama je 44. americkým prezidentem. Úřad zastává od roku 2009 do nynějška.

používala i Bushova administrativa). Smlouva vstoupí v platnost, jakmile ji ratifikuje 50 států (Collina, 2013). K dubnu 2014 ji ratifikovalo zatím 31 zemí (UNODA, 2014).

USA stále ještě nepřistoupily k Úmluvě o zákazu použití, skladování, výroby a převozu protipěchotních min a o jejich zničení (Ottawská úmluva) z roku 1999 a k Úmluvě o zákazu kazetové munice (*Convention on Cluster Munitions, CCM*), která zakazuje výrobu, používání, držení a převoz tzv. kazetové munice⁵⁷ (UNOG, nedatováno).

⁵⁷ Také nazývána jako klastrová nebo kontejnerová munice. Princip kazetové munice spočívá v tom, že obsahuje desítky až stovky kusů „bombiček“ (tzv. výbušná submunice), která se před nárazem rozletí do okolí. Účinný dosah munice je rozsáhlý (řádově tisíce m²) a přibližně 1/5 munice nevybuchne. I proto 98 % obětí tvoří civilisté (Jukl, 2008).

3 Dynamika mezinárodního obchodu se zbraněmi

Zbraně hrály částečnou úlohu v zahraniční politice USA již od 2. světové války, avšak teprve se zavedením Nixonovy doktríny získaly prominentní postavení (Stohl a Grillot, 2009, 10). V této kapitole jsou rozebrány tři důležité události, které změnily dynamiku mezinárodního obchodu se zbraněmi. Jedná se právě o již zmiňovanou Nixonovu doktrínu, dále pak o rozpad Sovětského svazu a na konec o teroristické útoky na Světové obchodní centrum a Pentagon v roce 2001.

3.1 Období 70. a 80. let 20. století

Na konci 60. let 20. století se v USA odehrávaly masové demonstrace jak proti rasové segregaci, tak proti válce ve Vietnamu. Nasazení amerických vojáků ve Vietnamu bylo důsledkem zahraniční politiky USA, které svým spojencům garantovaly v případě ohrožení přímé vojenské nasazení. Prezident Richard Nixon⁵⁸ se během mezipřistání na Guamu 25. července 1969 několika poznámkami vyjádřil k budoucnosti zahraniční politiky USA (Stohl a Grillot, 2009, 10). Pro tyto poznámky se později vžil název Nixonova doktrína⁵⁹, jež je stručně charakterizována níže.

3.1.1 Nixonova doktrína

Nixon upřesnil své poznámky na tiskové konferenci v listopadu roku 1969. Vyplývá z nich, že:

- USA budou i nadále dodržovat závazky vůči svým spojencům;
- USA poskytnou nukleární ochranu všem svým spojencům a také dalším národům, pokud to bude v zájmu národní bezpečnosti;
- za svou národní bezpečnost jsou zodpovědné samy státy, avšak v případě potřeby jsou USA připraveny poskytnout vojenskou a ekonomickou pomoc dle závazků vyplývajících ze smluv (Schäfer, 1995, 413).

Znamená to tedy, že USA již nebudou posílat vlastní jednotky na ochranu svých spojenců, nýbrž jim budou poskytovat zbraně a vojenský výcvik, potažmo vojenské

⁵⁸ Richard Nixon byl 37. prezidentem USA. Úřad zastával mezi léty 1969–1974. Po aféře Watergate jako jediný americký prezident v historii rezignoval na svůj post (NPLM, nedatováno).

⁵⁹ Také známá jako Doktrína z Guamu.

vybavení včetně technologií potřebných k výrobě zbraní (Hartung in Williams, 2013, 445). Jak však uvádějí autorky Stohl a Grillo (2009, 19), dodavatelé zbraní (tedy i USA) mohou pouze do určité míry kontrolovat, jak daní příjemci dále nakládají s obdrženými zbraněmi (například hrozí export do jiné „nepřátelské“ země apod.) Dodavatelé zbraní rovněž nemohou ovlivnit geopolitické změny ve státu příjemce zbraní. Jelikož v době studené války byl prodej zbraní (včetně vojenské pomoci) motivován hlavně ideologicky (a samozřejmě také ekonomicky), každá případná vnitropolitická změna mohla způsobit to, že cenné technologie a zbraňové systémy mohly padnout do rukou nepřítele. Autor Hartung in Williams (2013, 444) pak hovoří o tzv. „*bumerangovém účinku*“, který je charakterizován níže.

3.1.2 Bumerangový účinek

Jde o situaci, kdy zbraně (vojenský materiál, technologie atd.) mohou být zneužity vůči vlastnímu dodavateli (v tomto případě USA). Typickou situací, kdy se naplno projevil bumerangový účinek, je Válka v Zálivu. USA⁶⁰ do Iráku dodávaly vojenské technologie, které umožňovaly různorodou výrobu – od součástek do iráckých balistických raket až po materiály použitelné pro výrobu biologických zbraní (Wines, 1991). Jak uvádí Hartung (1994, 223) přibližná hodnota výše zmíněných technologií (mezi lety 1985–1990) činila 750 milionů USD. Dalším příkladem bumerangového účinku je také americká podpora mudžahedínů⁶¹ v Afghánistánu, kteří bojovali proti sovětské okupaci. USA jim dodaly zbraně a výcvik v hodnotě 2 miliard USD (Lumpe, 2002). Výcvik, zkušenosti a zbraně mudžahedínů byly následně využity Usámou bin Ládinem k vytvoření základů jeho teroristické buňky Al-Kájdý, tedy buňky, která 11. září 2001 spáchala teroristické útoky na Světové obchodní centrum v New Yorku a na Pentagon ve Washingtonu. (Hartung in Williams, 2013, 447).

V roce 1973 USA podpořily Izrael v tzv. Jomkipurské válce⁶². Odplatou arabských států bylo zvýšení cen ropy, což způsobilo nedostatek ropy v USA. Zároveň ale vyšší cena ropy znamenala vyšší příjem zejména pro státy sdružené v organizaci OPEC. Příjmy z ropy vytvořili z arabských států (zvláště Íránu a Saúdské Arábie) silnou

⁶⁰ A také Francie, Itálie, Německo a Velká Británie – tedy státy, které stály v čele 28 členné koalice, jež 17. ledna 1991 zaútočila na Irák.

⁶¹ Mudžáhid (množné číslo – mudžahedínové) je bojovník, který se účastní džihádu.

⁶² Jom Kipur – svátek usmíření, něco jako dušičky v České republice. Armády Egypta, Sýrie, Jordánska a dalších arabských států překvapivě zaútočily na Izrael právě v den Jom Kipuru. Izraeli se za pomoci USA podařilo ubránit a vytlačit tak agresory ze svého území (Wanner, 2002).

kupní sílu, která byla schopná dovolit si to nejmodernější vojenské vybavení z USA a dalších zemí západní Evropy (Klare, 1984, 44).

V roce 1974 byl po převratu v Etiopii ustanoven marxistický režim a zbraně⁶³, které sem USA do té doby dovezly, se ocitly ve službách ideologického nepřítele. V americkém Kongresu proto vznikla debata, jak podobným případům co nejvíce zabránit. Výsledkem bylo vytvoření Zákona o kontrole exportu zbraní (*Arms Export Control Act*, AECA), který je vysvětlen níže.

3.1.3 Zákon o kontrole exportu zbraní

Tento zákon vstoupil v platnost 30. června 1976 po podpisu prezidenta Geralda Forda⁶⁴. Zákon umožňuje Kongresu vetovat prodej vojenského vybavení a zároveň vyžaduje od vlády, která obdržela dodávku zbraní, aby je používala pouze pro legitimní účely. Podle AECA by američtí producenti měli dbát na to, aby prodejem zbraní a vojenského materiálu nepřispěli k závodům ve zbrojení, oslabení demokratického režimu, porušení lidských práv, k výrobě zbraní hromadného ničení, podpoře terorismu, eskalaci konfliktu, podrytí dlouhodobé bezpečnosti a stability nebo porušení mezinárodních úmluv (USC, 1976). Dle Hartunga in Williams (2013, 446) z tohoto zákona také vyplývá, že by se USA měly ujmout vedoucí pozice ve světě v regulaci obchodu se zbraněmi.

Porušování AECA je přísně trestáno. Například v roce 2006 firma Boeing (viz Boeing) obdržela pokutu 15 milionů USD za prodej gyroskopických zaměřovačů⁶⁵ bez licence (FCMD, 2006).

Další americký prezident James Carter se snažil pokračovat v duchu AECA, když již během své předvolební kampaně slíbil, že sníží počet jaderných zbraní v rámci dohod SALT (viz podkapitola Regulace zbraní hromadného ničení), omezí prodeje zbraní (viz podkapitola Regulace konvenčních zbraní – CAT) a také, že bude redukovat rozpočet Ministerstva obrany USA. Podle Balla a Leitenberga (1979) první výše zmíněný slib splnil, avšak další dva se mu nepodařilo realizovat z toho důvodu, že

⁶³ V době kdy v Etiopii panoval pro USA spřízněný režim, zde USA vyvezly zbraně a vojenský materiál v hodnotě přes 500 000 milionů USD (Pierre, 1982, 23).

⁶⁴ Gerald Ford byl 38. prezidentem USA, jenž svůj úřad zastával v letech 1974–1977 (Clymer a Naughton, 2006).

⁶⁵ Gyroskopické zaměřovače se používají v letadlech k snadnějšímu zaměření cíle. Gyroskopický zaměřovač samovolně opravuje zamíření pro střelbu na pohybující se cíl.

prodej zbraní (respektive vojenská pomoc) přináší výhodné ekonomické a politické vazby. Příkladem těchto výhodných vazeb může být dle Hartunga (1993, 61) vojenská pomoc Somálsku, Keni, Ománu a dalším státům v Perském zálivu, za kterou USA získaly přístup k vojenským základnám⁶⁶ právě v těchto státech. Pierre (1982, 23) potom dodává, že „prodej zbraní cizím státům představuje významný prvek v udržení domácí zaměstnanosti“, což je pro politika velice důležitý počín. I Carterův pravděpodobně nejvýznamnější politický úspěch – Dohody z Camp Davidu⁶⁷ – byl uskutečněn díky mnohamiliardové vojenské pomoci oběma smluvním stranám (Hartung, 1994, 82–83).

Carterův nástupce Ronald Reagan⁶⁸ přistupoval k otázce prodeje zbraní zcela jinak. Pro koncepci jeho politiky je používán název Reaganova doktrína, jež je popsána níže.

3.1.4 Reaganova doktrína

Během 70. let 20. století byla USA (spolu s Čínou a Sovětským svazem) prosazována politika détente⁶⁹, která se změnila až v roce 1981 s Reaganovým nástupem do prezidentského úřadu. V rámci své doktríny začal Reagan tvrdě postupovat proti Sovětskému svazu, což se mimo jiné projevilo utajenou ekonomickou a zvláště vojenskou podporou protikomunistických režimů a bojovníků za svobodu v Kambodži, Angole, Afghánistánu a Nikaragui (Rosenfeld, 1986). USA podporovaly v Nikaragui antikomunistické Contras, které byly v opozici proti vládnoucím marxistickým Sandinistům. Tajné dodávky zbraní byly odhaleny poté, kdy Sandinisté zajali Eugena Hasenfuse, který přiznal svou účast na podpoře Contras. Pro Aféru se vžilo pojmenování Írán-Contra a jednalo se o největší skandál Reaganovy administrativy (Hartung in Williams, 2013, 447).

3.1.4.1 Aféra Írán-Contras

Reaganova administrativa tajně prodávala zbraně do Íránu během 80. let 20. století a následný zisk pak používala pro ekonomickou a vojenskou podporu hnutí

⁶⁶ Na těchto základnách byly obvykle rozmístěny Jednotky rychlého nasazení (Rapid Deployment Force).

⁶⁷ Camp David – letní či víkendové sídlo prezidentů USA. V roce 1978 zde byla podepsána dohoda mezi Izraelem a Egyptem, která přímo vedla k podepsání izraelsko-egyptské mírové smlouvy (IMFA, 2013).

⁶⁸ Ronald Reagan byl 40. prezidentem USA. Úřad zastával mezi roky 1981–1989 (BBC, 2014).

⁶⁹ Détente – snaha o uvolnění napětí mezi USA, Čínou a Sovětským svazem v rámci tzv. pingpongové politiky (Slantchev, 2014).

Contras, čímž bylo porušeno nařízení Kongresu o zákazu pomoci Contras (Hartung in Williams, 2013, 447). Reagan tvrdil, že o ničem neví, ale bylo zahájeno vyšetřování. Výsledkem bylo usvědčení 11 osob, avšak většina z nich byla později omilostněna prezidentem Georgem Bushem starším (NSA, 2006). Do aféry byla zapojena i Saúdská Arábie, která poskytla Contras 32 milionů USD na vyzbrojení (Hartung in Williams, 2013, 447).

Po Reaganovi se 41. prezidentem USA stal George Bush starší, který prezidentský úřad zastával mezi lety 1989–1993. Během svého prezidentování podepsal se Sovětským svazem smlouvy START I a START II (viz Regulace zbraní hromadného ničení) a pokračoval v Reaganově politice až do rozpadu Sovětského svazu v prosinci roku 1991. Ještě během roku 1990 oznámil, že se Saúdskou Arábií uzavřel kontrakt v hodnotě 20 miliard USD. Kontrakt byl nakonec rozdělen na několik menších zakázek, z nichž se některé neuskutečnily vůbec (Hartung, 1995, 161). Jedna z výše zmíněných menších objednávek, která se uskutečnila, byla objednávka tryskových stíhaček F-15 (viz Boeing) v hodnotě 5 miliard USD (Hartung in Williams, 2013, 448). Zakázka byla odhalena během právě probíhající prezidentské kampaně v Saint Louis (místo výroby F-15) před zraky dělníků. George Bush tak využil obchod se zbraněmi pro svůj vlastní prospěch (podobně jako prezident Carter), avšak volby nakonec vyhrál Bill Clinton.

Geopolitická změna na začátku 90. let minulého století přinesla další transformaci mezinárodního obchodu se zbraněmi, jež je charakterizována v následující podkapitole.

3.2 Období po rozpadu Sovětského svazu

Rozpad Sovětského svazu přinesl konec ideologického boje s USA. Jak uvádí Hartung in Williams (2013, 447) místo ideologicky motivované pomoci a prodeje zbraní se do popředí dostávají čistě ekonomické motivace. Hartungovo mínění potvrzují i autorky Stohl a Grillot (2009, 23–24), které tvrdí, že „*obchod se zbraněmi v 90. letech 20. století byl více určován ziskem než ideologií. Množství válek, které se odehrávalo na počátku 90. let⁷⁰, a fakt, že hodně států začalo modernizovat zastaralý sovětský arzenál, činil z obchodu se zbraněmi velmi výnosný podnik*“. Zánikem bipolárního uspořádání

⁷⁰ Během Studené války převažují mezistátní konflikty. Avšak po rozpadu Sovětského dochází ke změně – začínají převažovat vnitrostátní respektive internacionalizované vnitrostátní konflikty.

světa se USA i Rusku naskytla příležitost proniknout na nové a rozsáhlé trhy, které až dosud podléhaly ideologickému nepříteli. Situaci lépe využily USA, když začaly zásobovat státy bývalého uskupení Varšavské smlouvy (Stohl a Grillot, 2009, 27). USA zvládly situaci lépe i díky kolapsu ruských zbrojařských společností⁷¹ a také kvůli tomu, že sovětské (ruské) zbraně byly považovány za méně spolehlivé a na technologicky nižší úrovni než zbraně americké. Rovněž panovala obava z nedostatku náhradních součástí (Pearson, 1994, 16). Navzdory klesající poptávce po zbraních v 90. letech si USA vybudovaly pozici největšího světového exportéra zbraní⁷², kterou drží dodnes (Stohl a Grillot, 2009, 26).

Prezident Bill Clinton⁷³ stejně jako George Bush starší schválil prodej trysových stíhaček F-15 Saúdské Arábii (Hartung in Williams, 2013, 448), avšak svého předchůdce kritizoval za selhání při kontrole konvenčních zbraní (Grimmet, 1995). V roce 1995 Clinton vydal prostřednictvím Prezidentské směrnice č. 34⁷⁴ (*Presidential Directive 34*) dokument Politika o transferu konvenčních zbraní (*Administration's Conventional Arms Transfer Policy*), který definuje vztah USA k prodeji zbraní a vojenské pomoci během Clintonovy prezidentské éry.

3.2.1 Politika o transferu konvenčních zbraní

Podle autorů Schroeder a Stohl (2005, 720) většina tohoto dokumentu nepřináší nic nového, jelikož pro obchod se zbraněmi pouze opakuje nařízení, které jsou součástí zahraniční politiky USA již po dlouhou dobu (dokument vychází z AECA, viz Zákon o kontrole exportu zbraní). Avšak poprvé je zde zmíněno, že při rozhodování, jestli přijmout, nebo odmítnout zakázku, by se také mělo přihlížet na ekonomický dopad na vojensko-industriální komplex⁷⁵ USA (Bílý dům, 1995). Slova Bílého domu potvrzují i autorky Stohl a Grillot (2009, 31), které dodávají, „že tento dokument odráží nové

⁷¹ Rusko zdědilo 71 % sovětského zbrojařského průmyslu, ale již v roce 1993 bylo 70 % z těchto zbrojařských společností nečinných (Izyumov in Herbert, 1993, 90–95).

⁷² V roce 1992 a 1993 mělo Rusko 5% a 7% podíl na světovém obchodu se zbraněmi, zatímco USA měly 54% a 59% podíl (Izyumov in Herbert, 1993, 105–110).

⁷³ Bill Clinton byl 42. prezidentem USA. Prezidentský úřad zastával mezi lety 1993–2001.

⁷⁴ Prezidentská směrnice je forma exekutivního příkazu vydávaná prezidentem USA se souhlasem Bezpečnostní radou státu (*National Security Council*). Směrnice formuluje národní bezpečnostní politiku (Relyea, 2008).

⁷⁵ Termín vojensko-industriální komplex vyjadřuje monetární vztah mezi zákonodárci, národními ozbrojenými složkami a zbrojařskými společnostmi. Tento vztah zahrnuje příspěvky politikům (od zbrojařských společností), politický souhlas s vojenskými výdaji a lobbying k podpoře byrokracie. Výraz je nejčastěji spojován právě s USA, kde je populární od poslední prezidentského projevu Dwighta Eisenhowera v roce 1961 (Kurth in Chambers, 1999, 440–442).

vnímání obchodu se zbraněmi v období po Studené válce, a sice jako průmysl, který přináší obrovské finanční prostředky“.

3.3 Období po útocích na Světové obchodní centrum

Teroristické útoky z 11. září 2001 vytvořily novou bezpečnostní situaci, která znamenala další (a zatím poslední) transformaci mezinárodního obchodu se zbraněmi. Jak tvrdí autorky Stohl a Grillot (2009, 34) až dosud se americký export zbraní více či méně řídil principy⁷⁶ určenými v AECA (viz podkapitola Zákon o kontrole exportu zbraní). Po vyhlášení globální války proti terorismu⁷⁷ (*Global War on Terror, GWOT*) dala Bushova⁷⁸ administrativa tyto principy stranou, jelikož nejvyšší priority dostaly ty země, které podporují vojenské kampaně v Afghánistánu a Iráku a pomáhají v eradikaci terorismu. Hartung a Berriganová (2005) tento trend potvrzují a jako příklad za všechny uvádějí Uzbekistán. Před rokem 2001 nepatřil mezi strategické partnery USA a obdržel jenom minimum vojenské pomoci. Po americké invazi do Afghánistánu v roce 2003 Uzbekistán nabídl k dispozici USA své vojenské letiště Karshi-Khanabad blízko afghánských hranic a navzdory hrubému porušování lidských práv (dle Ministerstva zahraničních věcí USA) obdržel Uzbekistán desetkrát více vojenské pomoci než před teroristickými útoky a byl zařazen na seznam strategických partnerů USA v boji proti terorismu.⁷⁹

Stejně jako Uzbekistán byly analyzovány i všechny státy na seznamu strategických partnerů USA v boji proti terorismu. Podle autorek Stohl a Grillot (2009, 35) výsledek ukázal, „že události z 11. září 2001 dramaticky zvýšily dodávky zbraní do zemí, které byly v minulosti opakovaně kritizovány Ministerstvem zahraničních věcí USA za porušování lidských práv, nedostatek demokracie a dokonce za podporu terorismu.“ Vyjádřeno čísly – prodej zbraní se prostřednictvím programů US FMS a DCS (viz Systém exportu zbraní v USA) zvýšil čtyřikrát a vojenská pomoc byla

⁷⁶ Jedná se hlavně o dodržování lidských práv.

⁷⁷ GWOT – výraz se vztahuje na mezinárodní vojenskou kampaň vedenou po útocích na Světové obchodní centrum a Pentagon za účelem eradikace Al-Kájdý a dalších militantních skupin. Termín byl poprvé použit Georgem Bushem mladším při projevu 20. září 2001. Výraz již není používán oficiálními strukturami USA (ale spíše médii), jelikož administrativa prezidenta Obamy preferuje používání termínu Zámořské kontingentní operace (*Overseas Contingency Operations*). (Reynolds, 2007).

⁷⁸ George Bush mladší byl 43. prezidentem USA. Úřad zastával mezi lety 2001–2009.

⁷⁹ Na seznamu se nacházejí také tyto státy: Alžírsko, Arménie, Ázerbájdžán, Bahrajn, Čad, Džibutsko, Etiopie, Filipíny, Gruzie, Indie, Indonésie, Jemen, Kazachstán, Keňa, Kyrgyzstán, Mali, Mauretánie, Nepál, Nigérie, Omán, Pákistán, Tádžikistán, Thajsko Turkmenistán (Stohl a Grillot, 2009, 200).

prostřednictvím programů FMF a IMET (viz tamtéž) navýšena dokonce osmnáctkrát. (Stohl a Grillot, 2009, 35).

3.3.2 Obamova politika

Prezident Barrack Obama vydal 15. března 2014 novou Prezidentskou směrnicí č. 27, která aktualizuje dokument *Politika o transferu konvenčních zbraní*, jež byl vydán prezidentem Clintonem v roce 1995 (viz *Politika o transferu konvenčních zbraní*). Po podepsání Smlouvy o obchodu se zbraněmi (viz *Smlouva o obchodu se zbraněmi*) se jedná již o druhý významný krok Obamovy administrativy ve vztahu ke globálnímu obchodu se zbraněmi (Morley, 2014). Bílý dům (2014) uveřejnil, „že *Clintonův dokument byl účinný, nicméně ho bylo nutné aktualizovat, aby reflektoval potřeby 21. století.*“ Dokument podporuje transfery zbraní, které splňují legitimní bezpečnostní požadavky spojenců a partnerů USA a současně jsou v zájmu vlastní národní bezpečnosti a zahraniční politiky. Zároveň dokument podporuje regulaci zbraní (produkované USA i jinými státy), které mohou destabilizovat mezinárodní mír a bezpečnost. Přesněji řečeno zdůrazňuje, aby při vývozu zbraní dbaly USA na hodnoty, jako je respekt k lidským právům, mezinárodní stabilita, vnitřní bezpečnost státu a boj proti terorismu a mezinárodnímu zločinu (Bílý dům, 2014). Jak uvádí Stohlová (2014), aktualizace dokumentu začala již s Obamovým nástupem do prezidentského úřadu v roce 2009, „*avšak pravý podnět k dokončení aktualizace dokumentu přineslo až Arabské jaro, ve kterém převažovaly obrázky s kanystry slzného plynu opatřené nápisem vyrobeno v USA.*“

Závěr

Až do nynějška neexistuje široce přijímaná definice mezinárodního obchodu se zbraněmi, což znemožňuje jeho efektivní měření a kontrolu. Jedny z nejrelevantnějších údajů obchodu se zbraněmi poskytuje respektovaný Stockholmský mírový institut založený v roce 1966 ve Švédsku. Relevantní data o SALW poskytuje švýcarská organizace Small Arms Survey. Obchod s konvenčními zbraněmi lze rozdělit do tří kategorií – obchod s hlavními konvenčními zbraněmi, obchod se SALW a obchod se zbožím a technologií dvojího užití. Vojenské výdaje USA během Studené války neustále rostly, až v roce 1988 dosáhly svého maxima ve 20. století. Po rozpadu Sovětského svazu se snižovaly a až v roce 2000 se začaly mírně zvyšovat. Rapidního růstu dosáhly po vyhlášení globální války proti terorismu, když v roce 2010 dosáhly nejvyšší hodnoty v historii USA – 720,8 miliardy USD. Prodej zbraní z USA se uskutečňuje pomocí dvou programů – US FMS a DCS. Vojenská pomoc je realizována prostřednictvím tří programů – IMET, PKO a FMF. Mezi 10 největšími zbrojařskými společnostmi jich hned 7 sídlí v USA. Americké firmy poskytují širokou škálu technologicky špičkových výrobků.

Regulace konvenčních zbraní je obtížnější než regulace zbraní hromadného ničení, jelikož jsou konvenční zbraně vnímány jako legitimní komodity, které mohou být legitimně prodávány, poskytovány a směňovány, což výrazně znemožňuje efektivní kontrolu. *Zákon o potlačování obchodu s otroky z Afriky* byl první dokument o regulaci obchodu se zbraněmi, který USA podepsaly. Po 2. světové válce lze zaznamenat zvyšující se snahy o regulaci obchodu, avšak jednalo se hlavně o omezování zbraní hromadného ničení. V období Studené války se regulace odvíjela od vztahu USA a Sovětského svazu. Důležitým milníkem v oblasti omezování konvenčních zbraní bylo podepsání Úmluvy o zákazu nebo omezení některých konvenčních zbraní (plus Dodatků), avšak pro USA se některé dodatky staly závazné až po několika letech.

Rozmach exportu zbraní nastal v 70. letech po vydání Nixonovy doktríny a také díky vysokým cenám ropy, což ze států vyvázejících ropu udělalo velmi bohaté zákazníky. Na druhou stranu zvýšený export zbraní (místo nasazení vlastní armády) znamenal také menší možnost kontrolovat exportované zbraně, což se mohlo projevit tzv. bumerangovým účinkem. Bumerangový účinek se například projevil ve Válce v Zálivu nebo při zakládání teroristické skupiny Al-Kájda. Důležitým dokumentem,

který formuluje podobu exportu zbraní a vojenské pomoci, je AECA. Další politikou, jež ovlivnila obchod se zbraněmi, byla Reaganova doktrína. V 70. a 80. letech převažovaly ideologické motivace (zbraně protikomunistickým režimům a skupinám) při prodeji zbraní a vojenské pomoci. Další změna obchodu se zbraněmi nastala po rozpadu Sovětského svazu, kdy se do popředí dostaly ekonomické motivy a zároveň se objevila nová možnost zásobovat trhy, které až dosud ideologicky podléhaly nepříteli. Díky technologické vyspělosti a kvalitě zbraní USA ovládly světový trh (nadvláda trvá dodnes). Se změnou charakteristiky konfliktů (z mezistátních na vnitrostátní respektive internacionalizované vnitrostátní) po rozpadu Sovětského svazu začaly hrát důležitou roli zbraně SALW. Zatím poslední zlom v dynamice obchodu se zbraněmi nastal 11. září 2001 s vyhlášením tzv. války proti globálnímu terorismu, kdy hlavní motivací poskytovat zbraně, byla podpora států, které stojí na straně USA v boji proti terorismu (nehledě na situaci uvnitř daného státu a jeho vztahu například k lidským právům). Během Obamovy vlády USA přistoupily ke *Smlouvě o obchodu se zbraněmi*, což je považováno za důležitý počín, a dále byl také aktualizován dokument *Politika o transferu konvenčních zbraní* (vydaný prezidentem Clintonem), který zdůrazňuje, aby při vývozu zbraní dbaly USA na hodnoty, jako je respekt k lidským právům, mezinárodní stabilita, vnitřní bezpečnost státu a boj proti terorismu a mezinárodnímu zločinu.

Seznam literatury

1. AMERICAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW. *General Act for the Repression of the African Slave Trade* [online]. 1890 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/jstor-2212026/2212026#page/n1/mode/1up>.
2. ARMS CONTROL ASSOCIATION. *U. S. Withdrawal From the ABM Treaty: President Bush's Remarks and U. S. Diplomatic Notes* [online]. 2002 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://www.armscontrol.org/act/2002_01-02/docjanfeb02.
3. BALL, Nicole a LEITENBERG, Milton. *The Foreign Arms Sales of the Carter Administration* [online]. 1979 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: http://mah.summon.serialssolutions.com.proxy.mah.se/#!/search/document?ho=t&fvf=ContentType,Book%20Review,t&q=the%20foreign%20sales%20of%20carter%20administration&l=en&id=FETCHMERGED-proquest_abstracts_616010711.
4. BBC. *Ronald Reagan* [online]. 2014 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/reagan_ronald_w.shtml.
5. BERKA, Tomáš. *Stealth včera dnes a zítra* [online]. 2004 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://www.valka.cz/clanek_10600.html.
6. BERRIGAN, Frida a William D. HARTUNG. *U.S. Weapons at War2005: Promoting Freedom or Fueling Conflict?* [online]. 1995 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://www.worldpolicy.newschool.edu/wpi/projects/arms/reports/wawjune2005.html>.
7. BÍLÝ DŮM. *Fact Sheet: Office of the Press Secretary* [online]. 1995 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://www.fas.org/asmp/resources/govern/whcrit.html>.
8. BÍLÝ DŮM. *Fact Sheet: U.S. Conventional Arms Transfer Policy* [online]. 2014 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/01/15/factsheet-us-conventional-arms-transfer-policy>.
9. BOEING. *Boeing in Brief* [online]. 1995 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.boeing.com/boeing/companyoffices/aboutus/brief.page>.
10. BOEING. *Defense and Space* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.boeing.com/boeing/defense-space/military/b52-strat/index.page>.
11. BOUTWELL, Jeffrey, KLARE Michael T. a Laura W. REED. *Lethal commerce: the global trade in small arms and light weapons: a collection of essays from a project of the American Academy of Arts and Sciences*. Cambridge, Mass.:

- Committee on International Security Studies, American Academy of Arts and Sciences, 1995, 160 s. ISBN 08-772-4000-0.
12. BUREAU OF INDUSTRY AND SECURITY. *Mission Statement* [online]. nedatováno [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.bis.doc.gov/index.php/about-bis/mission-statement>.
 13. CENSER, Marjorie a Jim TANKERSLEY. *General Dynamics blames \$2 billion loss on defense cuts* [online]. 2013 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://www.washingtonpost.com/business/economy/general-dynamics-blames-2-million-loss-on-defense-cuts/2013/01/23/b748e57a-658d-11e2-85f5-a8a9228e55e7_story.html.
 14. CLYMER, Adam a James M. NAUGHTON. *Gerald Ford, 38th President, Dies at 93* [online]. 2006 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2006/12/27/washington/27webford.html?_r=4&hp&ex=1167282000&en=8487&.
 15. COLLINA, Tom Z. *U. S. Signs Arms Trade Treaty* [online]. 2013 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://www.armscontrol.org/act/2013_10/US-Signs-Arms-Trade-Treaty
 16. DEFENSE SECURITY COOPERATION AGENCY. *FAQ* [online]. nedatováno [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.dsca.mil/resources/faq>.
 17. DOW, Thomas. *Dempsey Meets With Airmen, Spouses at Minot Air Force Base* [online]. 2013 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=120308>.
 18. DUŠKOVÁ, Lenka, HARMÁČEK, Jaromír, KRYLOVÁ, Petra, OPRŠAL, Zdeněk, SYROVÁTKA, Miroslav, ŠAFAŘÍKOVÁ, Simona a kol. *Encyklopedie rozvojových studií*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 421 s. ISBN 978-80-244-2948-9.
 19. EŠNER, Jan. *Bombardování Drážďan v únoru 1945 – vzpomínky očitého svědka*. Český rozhlas [online]. 2007 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/cro6/vsouvislostech/_zprava/358910.
 20. FAS. *Intercontinental Ballistic Missiles* [online]. 1998 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.fas.org/nuke/intro/missile/icbm.htm>.
 21. FAS. *SALT I* [online]. nedatováno [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.fas.org/nuke/control/salt1/text/salt1.htm>.
 22. FCMD. *Arms Export Control Act Violation (QRS-11 Gyrochip)* [online]. 2006 [cit. 2014-05-06].

23. GENERAL DYNAMICS. *Corporate Overview* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27].
Dostupné z: <http://www.generaldynamics.com/about/corporate-overview/>.
24. GRIMMETT, Richard. *Conventional Arms Transfers: President Clintons Policy Directive* [online]. 1995 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://wlstorage.net/file/crs/95-639.pdf>.
25. GRIMMETT, Richard F. *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2002-2009* [online]. 2010 [cit. 2014-05-09]. Dostupné z: <http://www.fas.org/sgp/crs/weapons/R41403.pdf>.
26. HARTUNG, Williams D. *Why Sell Arms: Lesson from Carter Years* [online]. 1993 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: http://www.jstor.org.proxy.mah.se/stable/40209289?__redirected.
27. HARTUNG, William D. *And weapons for all*. 1st ed. New York, NY: HarperCollins, 1994, 341 p. ISBN 00-601-9014-0.
28. HOLTOM, Paul a Mark BROMLEY. *The International Arms Trade: Difficult to Define, Measure, and Control*. Arms Control Association [online]. 2010 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://www.armscontrol.org/act/2010_07-08/holtom-bromley.
29. CHAMBERS, John W. a Fred ANDERSON. *The Oxford companion to American military history*. New York: Oxford University Press, 1999, 916 p. ISBN 01-950-7198-0.
30. CHEUNG, T. *The Chinese Defense Economy Takes Off: Sector-by-Sector Assessments and the Role of Military End Users* [online]. 2013 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://igcc.ucsd.edu/assets/001/504355.pdf>.
31. IMFA. *Camp David Accords* [online]. 2013 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/camp%20david%20accords.aspx>.
32. IMMIGRATION AND CUSTOMS ENFORCEMENT AGENCY. *Fact Sheet: Counter-Proliferation* [online]. 2013 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.ice.gov/news/library/factsheets/counter-proliferations.htm>.
33. INTERNATIONAL ATOMIC ENERGY AGENCY. *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons* [online]. 1970 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/infcirc140.pdf>.
34. JANČAR, Rostislav. *Kalašnikov slaví 60 let: Rozebrali jsme nejslavnější samopal na světě* [online]. 2007 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z:

- http://technet.idnes.cz/kalasnikov-slavi-60-let-rozebrali-jsme-nejславnejsi-samopal-na-svete-119-/tec_technika.aspx?c=A071104_093530_tec_technika_rja.
35. L-3 COMMUNICATIONS. *Company Profile* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.l-3com.com/about-l-3/company-profile.html>.
 36. LESLIE, Wayne. *Lockheed Cancels Northrop Mergers, Citing U. S. Stand* [online]. 1998 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/1998/07/17/business/lockheed-cancels-northrop-merger-citing-us-stand.html>.
 37. LIDOVÉ NOVINY. *Obchodník se smrtí But dostal v USA 25 let vězení* [online]. 2012 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/rusky-obchodnik-se-zbranemi-viktor-but-odsouzen-v-usa-k-25-letum-psc-/zpravy-svet.aspx?c=A120406_072218_ln_zahranici_hm.
 38. LOCKHEED, Martin. *Our History* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.lockheedmartin.com/us/100years.html>.
 39. LUMPE, Lora. *Running guns: the global black market in small arms*. New York: Distributed in the USA exclusively by St. Martins Press, 2000, 243 p. ISBN 18-564-9873-5.
 40. MORLEY, Jefferson. *New U. S. Arms Policy Calls for 'Restraint'* [online]. 2014 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: http://www.armscontrol.org/act/2014_03/New-US-Arms-Policy-Calls-for%20-Restraint .
 41. NASH, Henry T. *Nuclear weapons and international behavior*. Leiden: Sijthoff, 1975. 172 s. ISBN 90-286-0265-8.
 42. NEER, Robert M. *Napalm: an American biography*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2013, 310 s. ISBN 978-067-4073-012.
 43. NORTHROP GRUMMAN. *Frequently Asked Questions* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.northropgrumman.com/AboutUs/Pages/FAQ.aspx#sectors>.
 44. NOVELS, Larry a TARNOFF, Curt. *Foreign Aid: An Introductory Overview of U.S. Programs and Policy* [online]. 2004 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://fpc.state.gov/documents/organization/31987.pdf>.
 45. NPLM. *The President* [online]. nedatováno [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://www.nixonlibrary.gov/thelife/apolitician/thepresident/>.
 46. NSA. *The Iran-Contra Affair 20 Years On* [online]. 2006 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB210/index.htm>

47. OPWC. *Facts and Figures* [online]. 2012 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.opcw.org/news-publications/publications/facts-and-figures/#c1920>.
48. OSCE. *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe* [online]. 1990 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.osce.org/library/14087?download=true>.
49. OSN. *Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty* [online]. 1996 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.un.org/documents/ga/res/50/ares50-245.htm>.
50. OSN. *Svět jedná o otázce nešíření jaderných zbraní* [online]. 2005 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1069>.
51. PERLO-FREEMAN, Sam a SOLMIRANO, Carina. *Trends in World Military Expenditure, 2013* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=476.
52. PERLO-FREEMAN, Sam a WEZEMAN, Pieter D. *The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2012* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=472.
53. PIERRE, Andrew J. *Cascade of arms: managing conventional weapons proliferation*. Cambridge, Mass.: World Peace Foundation, 1997, 466 s. ISBN 08-157-7063-4.
54. PIERRE, Andrew J. *The global politics of arms sales*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1982, 352 p. ISBN 06-910-2207-0.
55. RAYTHEON COMPANY. *History* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.raytheon.com/ourcompany/history/>.
56. REED, Dan. *Boeing says it's flying high despite recession* [online]. 2009 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://usatoday30.usatoday.com/money/industries/manufacturing/2009-03-25-boeing-recession_N.htm.
57. RELYEA, Harold S.. *Presidential Directives: Background and Overview* [online]. 2008 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/98-611.pdf>.
58. REYNOLDS, Paul. *Declining use of 'war on terror'* [online]. 2007 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/6562709.stm.
59. ROSENWALD, Michael S. *Downside of Dominance?* [online]. 2007 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/12/16/AR2007121601522.html>
60. ROSENFELD, Stephen S. *The Reagan Doctrine: The Guns of July* [online]. 1986 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z:

- <http://www.foreignaffairs.com/articles/40801/stephen-s-rosenfeld/the-reagan-doctrine-the-guns-of-july>.
61. SCHAFFER, Peter. *Prezidenti USA: Od George Washingtona po Billa Clintona*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, 538 s. ISBN 80-204-0499-6.
 62. SCHROEDER, Matt a STOHL, Rachel. *SIPRI yearbook 2005: armaments, disarmament and international security*. 36. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 01-992-8401-6.
 63. SIPRI. *Arms Transfers Database*. [online]. 2012 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://portal.sipri.org/publications/pages/transfer/splash>.
 64. SIPRI. *SIPRI Yearbook 2013* [online]. 2013 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.sipri.org/yearbook/2013/files/SIPRIYB13Summary.pdf>.
 65. SMALL ARMS SURVEY. *About the Small Arms Survey: The Small Arms Survey in Brief* [online]. 1999 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.smallarmssurvey.org/about-us/mission.html>.
 66. SMALL ARMS SURVEY. *Weapons and Markets* [online]. nedatováno [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.smallarmssurvey.org/weapons-and-markets.html>.
 67. STANLEY, John P. a PEARTON, Maurice. *The international trade in arms*. London: Chatto and Windus for the International Institute for Strategic Studies, 1972, 244 s. ISBN 07-011-1745-1.
 68. STOHL, Rachel. *Promoting Restraint: Updated Rules for U.S. Arms Transfer Policy* [online]. 2014 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: http://www.armscontrol.org/act/2013_03/Promoting-Restraint-Updated-Rules-for-US-Arms-Transfer-Policy#endnotes.
 69. UNITED TECHNOLOGIES. *Fast Facts* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.utc.com/About+UTC/Fast+Facts>.
 70. UNODA. *The Biological Weapons Convention* [online]. nedatováno [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.un.org/disarmament/WMD/Bio/>.
 71. UNODA. *Disarmament Treaties Database* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://disarmament.un.org/treaties/>.
 72. UNOG. *The Convention on Certain Conventional Weapons* [online]. 2012 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.unog.ch/80256EE600585943/%28httpPages%29/4F0DEF093B4860B4C1257180004B1B30?OpenDocument>.

73. UN PANEL OF GOVERNMENTAL EXPERT. *General and Complete Disarmament: Small Arms* [online]. 1997 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.un.org/Depts/ddar/Firstcom/SGreport52/a52298.html>.
74. USAF. *The Air Force in Facts and Figures* [online]. 2009 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://www.airforcemag.com/MagazineArchive/Magazine%20Documents/2009/May%202009/0509facts_fig.pdf.
75. USAF. *B-2 Spirit* [online]. 2005 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.af.mil/AboutUs/FactSheets/Display/tabid/224/Article/104482/b-2-spirit.aspx>.
76. USC. *Arms Export Control Act* [online]. 1976 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/22/chapter-39>.
77. U. S. DOD. Dictionary of Military and Associated Terms. [online]. 2010 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf.
78. U. S. DOD. *Strategic Arms Limitation Talks* [online]. nedatováno [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/salt1.html>.
79. U. S. DOS. *Advanced Conventional Weapons* [online]. 2011 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.state.gov/t/isn/acw/>.
80. U. S. DOS. *About DDTC* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: https://www.pmdtc.state.gov/about/key_personnel.htm.
81. U. S. DOS. *Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water* [online]. nedatováno [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.state.gov/t/isn/4797.htm>.
82. WANNER, Jan. *Krvavý Jom Kippur: čtvrtá a pátá arabsko-izraelská válka ve světové politice*. Praha: Libri, 2002, 355 s. ISBN 80-727-7121-3.
83. WASSENAAR ARRANGEMENT. *Introduction* [online]. 2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.wassenaar.org/introduction/index.html>.
84. WILLIAMS, Paul (ed.). *Security studies: an introduction*. 2. vydání. New York: Routledge, 2013, 634 s. ISBN 978-020-3122-570.
85. WINES, Michael. *After the War: Technology; U.S. Tells of Prewar Technology Sales to Iraq Worth \$500 Million* [online]. 1991 [cit. 2014-05-06]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/1991/03/12/world/after-war-technology-us-tells-prewar-technology-sales-iraq-worth-500-million.html>.
86. WULF, Herbert. *Arms industry limited*. New York: Oxford University Press, 1993, 415 p. ISBN 01-982-9164-7.